Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 157 (9840) 1975 чылдың июль 6, воскресенье

1925 чылда үндезилеттингеН

Өртээ 2 көш.

Эвилелдер бажыңының колонналыг залында эртем конференциязы

Коммунистиг интернационалдың VII конгрезиниң 40 чыл оюнга холбаштыр «Коммунистиг шимчээшкин тайбың, социал болгаш национал хосталга дээш демиселдиң авангардында» деп темага эртем конференциязы Москвада Эвилелдер бажыңының колонналыг залында июль 4-те ажыттынган. Конференцияны СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдуу, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы, СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязы болгаш СЭКП ТК-ның чанында Партияның дээди школазы организастаан.

Конференцияның ажылында көскү совет эртемденнер, партия болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, улуг эртем албан черлериниң төлөөлекчилери, партия, профэвилел болгаш комсомол активи киржип турар.

Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң Москвада турып турар көскү ажыллакчылары: Уругвайның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары Р. Арисменди, Бразилияның Компартиязының ТК-зының Чиңгине секретары Л. К. Престес, Данияның Компартиязының Даргазы К. Есперсен, Ливаның Компартиязының ТК-зының Чиңгине секретары Н. Шаун олар конференцияда аалчылар бооп киржип турар.

Конференцияны ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ораалакчы президентизи П. Н. Федосеев ажыткан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов аңаа эге сөзү-биле чүве чугаалаан.

«Коммунистер фашизмге болгаш дайынга удур, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселде» деп илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев кылган.

* * *

Пленарлыг хурал доозулган соонда «Коммунистиг шимчээшкин бүгү революсчу болгаш демократтыг күштериниң чаңгыс эви дээш» деп секцияның ажылы—СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунда, «Делегей хөгжүлдезинде чаа болуушкуннар болгаш ажылчын шимчээшкининиң, бүгү антиимпериалистиг күштериниң чаа аргалары» деп секцияның ажылы—ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Делегейниң ажылчын шимчээшкини институдунда эгелээн.

(СЭТА).

1975: БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫ

Планны күүседир

Төрээн чуртка—эки шынарлыг, хөй дүк дээш!

Тоску беш чылдың доозукчу чылында алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседир дээш Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозунуң малчыннары боттуг ажылдарны чорудуп турар. 1974—1975 чылдарның мал кыштаглаашкынын чедиишкиниг өртүрериниге бар аргаларны болгаш күрлавырларны ажыглаан. Ооң түннелинде кыштаглаашкын багай эвес эткен. Малчыннарның, сакманщиктерниң, специалистерниң болгаш мал ажылында өскедаа ажылдакчыларның кызымак ажылдаанындан колхоз төрүүр чүс баш малга онаштыр 95 хураган, 110 анай, 74 быжаа алган. Малдан алыр продуктуларны бүдүрерин көвүдеткен, ажыл-агый чартык чылда күрүнеге садар онаалдазын хуусаа бетинде сүттү 129,1 хуу, дүктү—121,7, эштү — 112 хуу күүседкен. Күрүнеге пландан ажыр 35 тонна сүттү берген.

Колхозчулар хөй кыргылдазын чөгүүр үезинде чорутканы, күрүнеге 33 тонна «чымчак алдынны» бөөрениң планын күүседири-биле кыргылданы организастыг чорудуп турар. 24 электри агрегатты тургускан пунктуда ажыл хүнүн-не үргүлчүлеевишаан. Кыргыыр ужурлуг 12300 баш хойнуң 7000 бажын кыргаан болгаш чуулдага киргеш, чайлаглаткан. Ооң ниитизи-биле 15 тонна дүк алдынган. Малдың ажаалдазын экижиткеш, чамдык хойжулар кыргылдага дээре түннелди чедип ап турар. Аныяк хойжу Боңгар-оол Моңгуш коданында ирттериниң бирээзинге онаштыр 2,5 кг дүк алыр хүлээлгезин 3 кг кылдыр күүседкен. Ооң малдаан коданындан 371 ирттти күрүнеге саткан. Оларның бирээзинин-не дириг деңзизи ортумаа-биле 46 кг болган. Ол ышкаш Кошкар-оол Монгуштуң малдаан кодан өскүзү арбын төөкту берген. Бир өскүден 800 граммны кыргаан. Төрүүр чүс хойдан 107 хураган алган коммунист Севилбаа Сундуевна Ооржактың кодан хою ам чайлагда чеде берген.

Ооң коданында, ылаңгыя Маадыр-оол Саая, Алдын-оол Ооржак олар бир хойга онаштыр 2,3—2,5 кг дүктү кыргын алган.

Хой кыргылдазында ажылышчилер Анай Куулар, Чолдаан Моңгуш, Валентина Моңгуш, Чаңчанмаа Ховалыг, Оюу Моңгуш олар хүнде 20 хой кыргыыр нормазын 25—40 баш чедирип, шалыпчы ажылдап турарлар.

М. СЕВЕН,
«Шынның» корр.

Мал чеминиң белеткелинде

64 ТОННА БЕЛЕН

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районнуң совхозтары будук-бүрү белеткээр ажылды организастыг чорудуп турар. Июль 4-ке чедир ажыл-агыйлар 64 тонна будук-бүрүү белеткээн, боң колдуун сүтбараан фермаларында кыштаглларда сөөртүп чедирген.

Бо ажыл «Шекпээр» совхозта өскелерден дээре организастаттынган. Ылаңгыя Аяңгаты салбыры (эргелекчизи Куулар Төгүс-оол) 15 тонна будук-бүрүү белеткээн. Ында Ооржак Тас-оолга удуртткан звено эки ажылдап турар. Биче-Тей салбырында Ооржак Дондукка удуртткан звено сөөлгү хүннерге чедир 8 тонна будук-бүрүү белеткээш, фермаже чүдүрүп чоруткан.

Июль 3-тен эгелээш, Ак-Довуракты болгаш. Кызыл-Мажалыктың чамдык будүрүлгелериниң ажыл-ишчилери «Шекпээр» совхозтуң малынга будук-бүрү белеткээр ажылда киржип турар.

Районнуң ажыл-агыйларында 130 хире кижи будук-бүрү белеткелинде хаара туттуйган, олар бердинген планныг онаалданы күүседир дээш кызымак ажылдап турарлар.

Х. МОНГУШ.

НИИТИНИҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Эрзин районнуң төвүнүң бүдүрүлгелер, албан организациялар коллективтери ниитиниң малынга чем белеткээр чугула ажылга идепкейлиг киржирин шиитпирлээш, оңу амыдыралда боттандырып эгелээн.

Район эмнелгезиниң амыдырал хандырылга комбинадының, уруглар садының ажылдакчылары баштайгы хүнде үштен алды тонна будук-бүрүүнү белеткээш, Сыып-Мыыс, Сайыр-Аксы сүт-бараан фермаларынга дужаганнар. Райкүүскомнуң иштики херектер, культура, улус өредилге киллистериниң коллективтери база эки ажылдап турар.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

Норманы ажырып турар

Эрткен кыжын мал ажылагыйынга таварышкан чидиригларни болдурбазы-биле «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылышчилери келир кышка мал чеминиң белеткелин кыска хуусаада долузу-биле доозар сорулганы салганнар. Совхозтуң Иштии-Хем салбырында хоочун звеночу Быстаан-оол Ондарга удуртткан будук-бүрү белеткээр бригада чедиишкининг ажылдан турар. Ук бригада 80 ажыг тонна будук-бүрүнү белеткээр. Баштайгы хүннерде Шивит Моңгуш, Люда Дөңгүр-оол, Кызыл-оол Моңгуш олар хүн нормазын 120—150 хуу чедир күүседип турарлар.

Д. ОЮН.

150 ХУУДАН КУДУЛАТПАС

Чоокта чаа болуп өрткен соңгулдаларга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуттурган Александр Туматович Аңгыр-оол—Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунда мурнакчы механизаторларның бирээзи.

Бо тараалаң ажыл-агыйның ол төлептиг ажыл-ишчи кижизи часкы тарылга ажылынга идепкейлиг киржип, чер аңдарылгазынга болгаш тараа чаштырылгазынга шылгараан. Депутат эш Аңгыр-оол ам тараа ажаал алышкынынга белеткел ажылдарынче кирип, комбайннар септежин турар. Часкы тарылгага-даа, техника септелгезинге-даа ол хүнде кылыр үүүн 150 хуудан кудулатпайн күүседип келгеН деп, совхозтуң дирекциязы ону мактап турар.

ЧУРУКТА: А. Т. АҢГЫР-ООЛ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы коммунистиг күш-ажыл коллективи. Доозукчу чылдың бирги чартыын бо коллектив күш-ажылчы чедиишкиннерлиг дооскан.

Чартык чылда 1957 центнер сүт будүрер планын 2506 центнерге күүседкен. Пландан ажыр 474 центнер сүттү күрүнеге саткан. Чаңгызы шуптузу, шуптузу чаңгызы дээш бир демниг ажылдаанының түннелинде ол чедиишкиннер чедип алдынган.

Фермада саанчылар ортузунда калбарган чарышка Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнин эдилекчизи Эник-кыс Дугар чартык чылда тиилээн. Ол бир саар инектен 952 кг сүттү саагган. Саанчылар К. Домүр-оол, Ө. Нурсат, Э. Мандышаа олар бир саар инектен 857—884 кг сүттү саап, чарыштын ийниги, үшкү, дөрткү черлерни эзлээннер.

Фермада күш-жылды шын организастап, бар күрлавырларны чөп ажыглап келгениден будүрген продуктуларның бот-үнези чыл бүрүде чиигеп келген.

О. ТАВАА.

ҮНҮЖҮ ЭКИ

Бин-Хем районнуң колхозсовхозтары 10,5 мун гектар шөлдү келир чылдың тарылгазынга белеткээн. Бо ажыл «Кызыл тараачын», «Өөк», «Саян» болгаш «Шивилиг» совхозтарда доозулган. Чүгле «Хадыг» колхозу өскелерден чыдып каап турар. Ындыг-даа болза колхозтуң ажыл-ишчилери чайгы аңдарылганы чоокку хүннерде доозуптар аргалыг.

Ооң-биле чергелештир тараан үүштүг шөлдерниң ажаап-арыглаашкынын ажылагыйларда чорудуп турар. Бо чылгы тарааның Бин-Хемде үнүжү эки. «Кызыл тараачын», «Өөк» совхозтар 8 мун гектар тараа шөлүнүң авиахимиктиг аштаашкынын кылып чоруткан.

ЧАЙЛАГЛАП ҮНҮПКЕН

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң малчыннары амгы үеде бүгү күжүн келир кышка белеткелдерге болгаш ниитиниң малын одарладып, семиртиринче угландырып, планныг онаалдаларын күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Колхозтуң алды кодан сарлыын, үш кодан инээн Шуй бажы, Узун-Хем, Ак-Оюк, Сайлыг-Хем, Мөңгүлек тайгаларында сериин чайлагларже үндүрген.

Ол ышкаш бир кодан чылгызын болгаш эдээн хөй кодан хойларны көктүг-шыктыг чайгы одарларже үндүрүп, малчыннар массалыы-биле чайлаглаашкынны эгелээн.

Х. ДАРЖАА.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Тоску беш чылдың доозукчу чылында көдээ ажыл-агый продуктуларын будүрериниң болгаш күрүнеге садарының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин өйшаанда күүседир талазы-биле бүгү-ле хемчеглер Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында алдынып турар.

Күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын район хуусаа бетинде күүседкен болгаш сүт хүлээп алыр черлерже 100 тонна сүттү пландан ажыр чоруткан. Ол ышкаш дүктү чартык чыл планындан ажыр 4 тоннаны дужааган.

Пленум болган

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң эзлчеглиг пленумунга «Партииниң Тэмбов область организациязында шүүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүүгүмчүлелдиң байдалының дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докладының күүселдезинин чорун турарының болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеН. Ук айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол кылган.

«Кара-Хөл» колхозтуң партком секретары А. С. Алыгбай, Эзр-Хавак сүт-бараан фермазында партия эге организациязының секретары Р. Х. Билчей, «Бай-Тал» совхозтуң почтачызы С. Х. Шагдыр болгаш өскелер-даа аңаа санал берген.

„САЛЮТ-4": ЧЕРНИ 3000 ДОЛГАНГАН

УЖУДУУШКУН БАШКАРЫЛГАЗЫНЫҢ ТӨВҮ. (СЭТА). Июль 4-те Москваны-биле 11 шак турда «Салют-4» деп орбиталдыг станция Черни 3000 катап долганган.

Июль 3-те Петр Климук болгаш Виталий Севастьянов мурнунда эгелээни мөңгүннелчек булуттарны шинчилээрин уламчылаан. Дуржулгаларны кылыры-биле космонавтылар станцияны планетаның дүнеки талазынче угландырып алгаш, мөңгүннелчек булуттарны спектрографтаарын болгаш чурукка тырттырарын күүседкеннер. Оон соонда космонавтылар Мурнуу геомагниттиг полюстун районунга көстүп турган полюс солангызының базала ындыг шинчилеллерни чорутканнар. Черниң үстүү атмосферазында физиктиг боолуушкуннарның ады үнген, ындыг комплекстиг шинчилээшкиннерни космос ужудуушкуннарының практиказынга бир-ле дутаарында чоруткан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Крымда астрофизиктиг обсерваториязыдан алган оперативтиг сумелер өзугаар июль 4-түң ажыл хүнүнүң программазынга орбиталдыг хүн телескову-биле дуржулгаларны кылган. Хүнүнүң төгериниң барыын талазынга көстүп турган идепкейлиг областың шинчилелин космонавтылар чорутканнар.

Петр Климуктуң болгаш Виталий Севастьяновтуң кадык-шылының байдалы эки. «Салют-4» станцияның системалары болгаш эртем аппаратуралары болур чогууру-биле ажылдап турар. Ужудуушкун уламчылавышаан.

Брандтының Москвада чоруп турары

Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазы Willи Брандт кадайы-биле июль 4-те Москваның Ленинчи комсомол аттыг автомобиль заводунга чораан.

«Автомосквич» деп каттыжыышкынның чиңгине директору В. П. Коломников аалчыларны заводтуң ажылы-биле таныштырган. В. Брандт цехтерни, кол конвейерни эргип көрген. Будүрүлге черинин спорт комплекизин ол база улуг сонуургал-биле таныжып көрген.

Техниктиг хандырылганың станциязынга В. Брандтының заводтуң аныктары-биле ужуражышкыны болган. В. Брандтыга заводтуң партком секретары А. К. Жидков байыр чедирген.

Ужуражышкынга слесарь-чыыкчы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Виктор Кузмичевский чүве чугаалаан. СЭКП ТК, Совет чазак кижи төрелгетениң амыдыралындан дайынны кезээ-мөңгеде чок кылыры-биле бүгү-ле болуушкар үүлдерни кылып турар деп, ол онзалап демдеглээн. Ынчаар, хөделип турган, олар бистиң чагыысты, ажылчыннарның, бүгү совет улустуң чагын күүседип турарлар деп, ажылчын чугаалаан. Бис СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң бүгү делегейде тайбын дээш идепкейлиг, чайгылыг чок демиселчи боолуп, улуг ат-алдарлыг болганынга чоргаарланыр бис.

Ажылчыннарга чүве чугаалаан, В. Брандт завод-биле таныжылга аңаа улуг салдарны чедирген деп демдеглээн. ГФР-ниң аныяк салгалы бистиң чурттарывыстың арызында тайбың кады ажылдажылга үргүлчү калбарып турзун деп күзеп турар деп, хүндүлүг аалчы чугаалаан.

СӨКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев-биле ооң беседазы чугула болган болгаш ол беседа бот-боттарын билчириниң байдалынга эткен деп, В. Брандт онзалап демдеглээн.

Силерниң чуртуларга хөй качыгдалды болгаш човуланны таварыштырган ийги делегей дайынының төнгениделе бөөр 30 чыл болган. Ынчалзадаа ол төөгүүнүң аар чүүгүн бис мынчага дээр билип чоруур бис. Бис тайбыны үр, доктаамал болгаш тайлыш чок кылыр дээш бүгү күштеривисти бөөр ужурлуг бис.

В. Брандт заводту көрүп турар үезинде ону автомобиль үлетпүрүнүң министрининг оралакчызы В. А. Гурушкин үдеп чораан.

* * *

ГФР-ниң Совет Эвилелинде элчини Ульрих Зам июль 4-те, ГСДП-ниң даргазы, ГФР-ниң мурнунда федералдыг канцлери чораан Willи Брандтының болгаш ооң кадайының ат аллары дээш хүлээп алышкынны тургускан.

Хүлээп алышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев болгаш албанның өскедаа кижилери чораан.

Июль 4-түң кежээзинде В. Брандт кадайы-биле Москвадан Ленинградче поездбиле чорупкан.

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ КЫЗЫЛ ХООРАЙЫНЫҢ ҮЛУС СУДУНУҢ ШИИТКЕКЧИЛЕРИНИҢ СОҢГУЛДА ХҮНҮНҮҢ ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарында соңгулдалар дугайында Дүрүмүнү» 68 болгаш 69 үүлдеринге дүүштүр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Кызыл хоорайның улус судунуң Төп № 2 соңгулда округундан база Барыын талакы № 3 соңгулда округундан үнүп чоруткан улус шиитткекчилериниң соңгулдазын 1975 чылдың июль 20-де, воскресеньеде чорударын доктаадыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1975 чылдың июль 3.

ДАШТЫКЫДА

ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААР

Делегейниң парлалгазы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазы В. Брандт-биле ужуражышкынынга хөй кичээнгейни салып, оларның аразында болган беседаны болгаш Кремльге болган шайлалгага Л. И. Брежневтиң чугаазын делгерөңгейн-биле тайылбырлап турар. «СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев болгаш ГСДП-ниң даргазы В. Брандт дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкыны болгаш тайбыны хайдырары дээш барыын болгаш чөөн чүктериниң политиктериниң өзүп турар харыысалгазын онзалап демдеглээннер деп, «Кельнер Штадт-Анцайгер» бижээн. Ийи политиктиг ажылдакчылар ийи үүлүг чүүн-даа мурнунда ниити санал-онаалдыг болганнар: элээн улуг дешилге турза-даа, улустар аразының чаа харылзааларының тургустуныры эм-даа доозулбаан болгаш удур хөделип турар күштериниң удурланыышкынынга чөрүштүр ону доозары дээш кады ажылдаар апаар».

ГСДП-ниң органы «Форвертс» солуннуң бижээни: «Брандтының Совет Эвилелинче айн-чорук кылганы таарымчалыг үеде, Европага айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың төнчү чадазының мурнунда болган». Л. И. Брежневтиң болгаш В. Брандтының беседалары ол чөвүлел хуралга, а ооң соонда Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсегленнишкинни кызырар дугайында Вена чугаалажышкынларынга таарымчалыг салдарны чедирип болур деп бодалды солун бижээн.

«Чавырлыышкын херээнин чедиишкинн», «Эки чорукче эргилде», «Бүгү кижи төрелгетениң эрге-ажыынга» деп ындыг эгелериниң адаавга польша солуннар Л. И. Брежневтиң чугаазын парлап турар.

Л. И. Брежневтиң болгаш В. Брандтының ужуражышкынының үезинде 1970 чылда ийи чурттарның аразында керээге ат салганының соонда эрткен чылдар ССРЭ болгаш ГФР бот-боттарынга политика, экономика, эртем-техника болгаш культура талазы-биле ажыктыг харылзааларны чедиишкинни-биле тургузуп болгаш калбартып болурлар дээрзин бадыткаанын онзалап демдеглээн деп, «Трибуна Люду» бижээн. Совет Эвилели биле ГФР-ниң аразында харылзааларның ындыг угланыышкыны ийи чурттарның улустарының болгаш делегейниң бүгү улустарының үндезин эрге-ажыктарынга дүүжүп турар деп, ПКАП ТК-ның органы дыннаткан.

БОНН. ГФР-ниң депшилгелиг хөй-ниитизи немец пролетарнаттың баштынчызы Эрист Тельманның төрүттүнген хүнүнден бөөр 90 чыл оюн демдеглеп эрттирер деп белеткенип турар. Чурттуң эң улуг порт болгаш үлетпүр төвү — Бременге Эрист Тельманның музейниң активистериниң калбак хуралы болган.

Музейниң активистери сыныш чок демиселчи коммунистиг юбилейинге таварыштыр келир чылдың чазынында Гамбургтуң ажылчын району Эпвендорфка база бир музейни ажыдар деп шиитпирни хүлээп алганнар. Ол музей Э. Тельманның үр үенин иштинде чурттап болгаш ажылдап турган бажынынга ажыттынар.

ХЕЛЬСИНКИ. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Москваның Бауман соңгулда округунуң соңгукчуларының 1975 чылдың июнь 15-те соңгулда мурнунда хуралынга чугаазын фин дыл кырынга ында хөй тиражтыг кылдыр парлап үндүргеН.

НЬЮ-ЙОРК. «Михаил Лермонтов» деп теплоходтуң совет далайжылары ажык океанга улуг шуурганга таварышкан улуг эвес америк катериниң комэндазының амы-тыын алган. Совет суднога алды американнарга эргежок чугула эмчи дузазын көргүскен.

Нью-Йоркка ээп келгеш, экипажтың кежигүннериниң бирээзи Дж. Рейнолдс «совет далайжыларга ол кызыгаар чок өөрүп четтиргенин» медеглээн. «Шак ындыг аваа эвес, айылдыг байдалдарда мен Совет Эвилелиндеи кижилерни чоок билип ап болур аргалыг болган мен. Ол кайгамчыктыг кижилер» — деп, Рейнолдс чугаалаан.

КАБУЛ. Совет болгаш афган организацияларының аразында суг мөөнцээр плотинаның, насос станциязының болгаш Кокча хемниң районунга суг-гарылганы хөгжүдериниң төлевилелин түргүзар талазы-биле дугуржулгага ат салган.

Ол объектиниң тудуушкуну 12 мун га чаа черлерни суггарар арганы бөөр.

ДАМАСК. Иордан хемниң эжелеттиргеН барыын эриинде Хеврон хоорайның чурттакчылары беш палестинчилерни чоокта чаа израиль шериг трибуналы янзы-бүрү хуусааларга кара-бажыңга хоругдаар деп шиитткеН.

Оларны эжелекчи эрге-чагыргаларга удур угланган хөделишкиннер кылган болгаш удурланыышкынның палестин шимчээшкининге дуза көргүскен деп чаячыл болган буруудалыышкын-биле шиитткеН.

ЛУСАКА. Мурнуу африканчы эжелекчилерге удур Намибиямың улузунуң боо-чепсектиг демисели — чурттуң хамаарышпас чоруун чедип алырының кара чаңгыс оруу деп, Мурнуу барыын Африканың улус организациязының (СВАПО) даргазы Сэм Куйома аңаа медеглээн МАР-га чепсектиг болгаш шериг дерилгелерни садарын соксадыр дугайында КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязын хүлээп алырынга удурланган АКШ-тың, Францияның болгаш Англияның хөделишкиннерин ол буруу шапкан.

(СЭТА).

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕТКЕН

Коммунист Шанмак Болит-оол — «ҮТКА 25 чылы» совхозтун мурнакчы хойжуларының бирээзи. Хойжунун чымыштыг ажылынга ол 1958 чылда кирген. Оон бээр-ле малдан чарылбаан. Ону ам көрбээн чүвези чок хойжу деп хөөрем чок чугаалап болур. Ындыг болбас арга чок. Болит-оол Кыргысовичиниң малчын стажы ам 17 чыл ажып турар.

Доозукчу чылда ажыл-ижинин дугайын ол биске мынчаар чугаалады:

— Кыш дыка берге болду. Мал чеми чедиишпес. Колдуундa-ла чер одарын мергежилдиг ажыглап турган, хойларывысты кыштан хүр ажырып алдывыс. Ам хоювусту кыргыткан, чайлаглаарынга белеткенип тур бис.

— Көргүзүүнер кандыг болду, Болит-оол Кыргысович?

— Эн-не хой хой бистиң коданывыста чүве. 516 баш. Доозукчу чылда совхозтан берген планы 100 хойдан 86 хураган алыр. А бодум 100-тен 95 хураган алырын хүлээнгеш, сөлүмге ээ болдум. Нарын дүктүг хойлар. Баш бүрүзүнден 3,5 кг дүк алыр хүлээлгелиг мен. Ону чайлыг күүседир боор мен. Дүктүн чидириин болдурбас хемчеглерни ан келдим. Ам кол-ла чүве—хойну чайын эки семиртип алыры.

Хойжунун кадайы Шанмак Анай Андреевна дузалакчы кадарчы болгаш дуржулгалыг санманщик. Бо малчын өг-бүле төрээн совхозунга он чеди чыл дургузунда хой баш хойну өстүрүп, өлбек дүктү болгаш улуг түүнүг орулганы берген. Ол дээш совхозта Шанмактарны мактап, оларга чоргаарланып турар.

ЧУРУКТА: Болит-оол болгаш Анай Шанмактар:

К. АРАКЧААНЫҢ фотозу.

КҮЗЕЛИН ЧЕДИП АЛГАН

1947 чыл. Ынчаарда Клава аныяк-даа. Амыдыралче улуг оруктун эгези. Күш-ажылдың кацдыг хевиринге мергежилди чедип ап, чонунга бараан болурул? Бо айтырыг ону дүвүрелип турганда. Дайын соолунде улус ажыл-агыйын катап тургузарының эрге-ажыы ону даараныкчы болуп, чонунга кааспараш хептерни даараарынче, күш-ажылдың өөрүшкүзүн чедип алырынче кыйгырганындан Клава ынчангаш чаллаанмаан.

Даараныкчы. Бо мергежилди кижи бүрүзү чедип алыры берге. Ус-шевер, чүткүлдүг кижилер аная тааржыр. Ынчаарда дааранылга комбинадынга күш-ажылдың технологиязы база ангы турган болгай. Чижээ, өр кижинин чайын кедер хөйленин мастер кижи быжын каан соонда аная кылыр ажылларны даараныкчы чаасканн күүседир апаар. Хөйленнин моюндуруун, ченнерин, карманнарын, өөктерин шуптузун даараар...

Ам ындыг эвес: ажылды бригада аргазы-биле боттандырып турар. Шууштурулга аргазы деп чүве ол. Бир хөйленни бригадада барык бүгү кижилер даараар. Бирээзи моюндуруун дааран турда, өскези карманнарын даараар, үшкүзү өөгүн илер дээн чижектиг.

Шаг-ле шаа-биле турбас. Кижилер өзер. Ажылды үеним негеллезинге дүүштүрер. Ол чорукту Кызылдың дааранылга комбинадынын быжыкчы мастери, декальщик Клавдия Фотеевна Баценко долузу-биле эрткен-даа. Кандыг-даа бергени: оон иштинде үүгле бүдүрүлге чорудуушкунунун эвес, харын хуула амыдыралдын чамдык бергелерин ол ажып шылаан.

Оон бээр 28 чыл эрткен. Клавдия Фотеевна чангыс бүдүрүлгеге ол хире үеде үзүктел чок ажылдап, коллектив кежигүннериниң хундуткелин кызымак күш-ажылы, хөй-ниитинин ажылынга идепкейлиг киржилгези, топтуг-томаанныг болгаш биче сеткилдиг мөзү-шынары-биле чедип алгаш.

Хоочун мастер болунун хуузунда беш чыл планын чедиишкиниг күүседкен. Тоску беш чылдын эрткен дерт чылдарының планныг даалгазын база ажырган. Бүдүрүлге черинин администрациязы мурнакчы ажылчын-мастерни өртектиг бараанар болгаш хундулел бижиктер-биле каш удаа шаннаан.

Күш-ажыл кижини каастаар. Чангыс бүдүрүлгеге хөй чылдарда үзүктел чок ажылданы дээш база күш-ажылчы бедик көргүзүглерни: чедип алганы дээш Кызылдың дааранылга комбинадынын мастер-декальщиги Клавдия Фотеевна Баценко ССРЭ-нин Дээди Соведининң Президиумунун чоокта чаагы Чарлыын өзугаар Күш-ажылчы Аллар орденнин үшкү чергези-биле шаннаткан.

РСФСР-нин, Тыва АССР-нин Дээди Советтеринге болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулда бүдүүзүнде Клавдия Фотеевна-биле ужуражы бергеш, кижинин амыдыралынга күш-ажылдың ужур-дузазының дугайын айтырарымга, ол мынча дээн:

— Ону ханызы-биле билзе чогуур. Күш-ажылды ниитилелдин негеллезинге чедир кылбас болза, кижинин амыдыралы база долу эвес үнелиг болур. Ынчангаш салган соруулганы, күзелди чедип алыр дээш бодун бердинер, күруне хөрээн хууда хөрээнден бедик көөр апаар...

Сөзү болгаш фотозу

А. АЛЕКСЕЕВТИИ.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Бистиң чүртүвүска социал деп эвес чорукту чок кылганы, чүрттакчы чоннуң эң калбак кезээнин материалдыг чаагай чоруунун бедээни база культуразының, эртем билиниин көстүп көрбээн дериелге өскенин кем-херек үүлгедиишкининиң кол социал үндезинин-биле чайладыры хүн-бүрүнүн кызымак, шудургу демисели чокка боду чайгаар болдуна бербес. Ниитилел чүгле шынчы, боттарының хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседир кижилерден тургустунган эвес болгай. Амыдыралды боттарының үрелип бүдалган үзелбоалы-биле көөр, күш-ажылдан оспаксыраар, боттарының алыскак-чискек ажы-чаны-биле ниитилелдин хөй кезинин ажыл-херээнге, күзел-чүткүлүнге удур болук ап чоруур, кем-херек үүлгелир кижилер база бар.

Чурум үреп, чазыг-даа кылган кижи бүрүзүн эде кижизиди алыр дээш бистер демисежи турар бис. Албадал хемчээн совет күрүне кажаалаа кем-херек үүлгедиишкининиң үндезинин-биле чайладырының кол эргазы кылдыр санавайн келген болгаш санавайн-даа турар. Улуг Ленининиң мындыг кайгамчыктыг сөстерин кезээде удуртулга болдуруп турар бис: «...Бистер кандыг-чүү-даа болза, хамыктың мурнунда угаадыр ужурлуг бис, а оон соонда ам албаларр». Бистиң партиябыс Ленининиң бо чагыын ылыктыы-биле күүседип чоруур.

Эрткен чылдың май 14-те «Правда» солун мурнуку чүүлүнде мынча деп бижээн: «Идейлиг канналыышкынны, моральдыг бышкан мөзүнү кижи күш-ажылчы коллективтен алыр. Оон моральдыг шынары, социалистиг корум-чурумну хундулээри хамыктың мурнунда коллективке хевирлеттинер».

Шынап-ла коллектив бүрүү арагачыларга болгаш хулиганнарга, алыскак-чискектерге болгаш хээли алыкчыларына амыр-дыш бербейн, коллективтин аллары дээш быжыг туруштуг, ажылчын ёзу-биле демисежин болза, эрге-чурум үрээшкиннери-биле демисел ам чедиишкиниг болур. Пассажирлер АТБ-зинде автоколонна начальниги Н. Б. Дьяков даргалаан арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле комиссия элээн дээштиг ажылдап турар. Арагалааш, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн кижилерни комиссиниң шиитпири-биле тодаргай хуусаа иштинде куду төлевирлиг ажылче шилчидип азы бригада чөвүлелинге дамчылып турарыдан ангыда, арагага сундулуг кижилериниң даңзызын тургускаш, оларны-биле доктаамал ажылдап, ниити коллективке ССРЭ хамаатызы кижиниң хүлээлгезиниң дугайында база араганың хоразының дугайында лекциялары организастап, арагага хандыкшылдыг кижилериниң ол лекцияларга ыяап-ла олурушкан турарын чедип ап турар. Оон ангыда хоочураан арагачыларны эмнедири-биле чорудып, эмнеткеш келген соонда оларны хайгааралга ап турар. Ук коллективте ниити байдалдың өскөзөнинде бо комиссиниң салыышкыны биче эвес.

Кем-херек үүлгедиишкини-биле демиселдин кол угланыышкыны профилактика болуп келген болгаш болуп артар-даа. Хоойлу-дүрүм хажыдыышкынларының профилактиказы дээрге, ол хажыдыышкыннарны болдура бээр чылдагаанларны болгаш байдалдарны чайладып, үзүткаарының дүлгүүрү, ниити күрүне ужур-дузалыг чугула сорулга.

Сөөлгү чылдарда бистиң республикавыстың хоорайларында болгаш районнарында партия организацияларының удуртулгазы-биле социал хөгжүлдениң планнарына үндезилээн, профилактиканың комплекстиг планнарын ажылдап кылып, боттандырып турар апарган. Ол планнарда партия, совет, профсвилел, комсомол организацияларының, администрация, ажыл-агый организациялының база хөй-ниитиниң бир демниг боттандырар хемчеглерин киирип турар.

Республиканың дыка хөй бүдүрүлгелеринде, албан черлеринде, организацияларында, колхозтарында, совхозтарында профилактика чөвүлелдери тургустунгулаан. Күш-ажылчы коллективтерде профилактика чөвүлелдери болза хоойлу-дүрүм үрекчилеринге хамаарыштыр иштики херектер органнарынын тодаргай уг-шиглиг ажылды чоруларына дузалап турар база бир шыырак күш болуп турар. Кем-херек үүлгедиишкиннеринге болгаш ниитиниң корум-чурумун үрээрлерге удур мерген хөделип турар, быжыглыг тургустунган хөй-хөй профилактика чөвүлелдерин адап болур.

Бин-Хем районунуң Сушь суурда профилактика чөвүлелин ёзулуг энтузиаст, ниитилелге удур кандыг-даа ирэ-рээшкиннериниң эштеш чок удурланыкчызы, коммунист Леонид Георгиевич Стрелов удуртуп турар. Бо чөвүлелдиң ажылында кайгамчык эки, харын-даа маадырлыг херектер бар. 1969 чылдан бээр ол суурга чаңгыс-даа айылдыг кем-херек үүлгедиишкини болбаан. Чүгле бо чылдың февраль айда бир тояанчы ол суурнуң бир чүрттакчызын аары-биле бижектеп балыглаан. Кем-херек үүлгедикчизин эш Стрелов боду дружинниктер организастап алгаш, милиция ажылдакчылары келир мурнунда-ла тулуп алгаш, эрес-маадырлыын көргүскен. Арагачыларны, содаачыларны, өске-даа чурум үрекчилерни сургап, сайгарар сорулга-биле милиция ажылдакчылары Сушь суурже шагда-ла барбастаан. Профилактика чөвүлели болгаш оон удуртукчузу оларны томаартып шыдаан, дуржоктар көөр, базар чер тыппас апарган.

Чоокка чедир-ле хоойлу-дүрүм үрекчилериниң чүрттап турар черинин аайы-биле профилактика ажылы болза, үүлгедиглер болдурбас талазы-биле хемчеглериң системазынга эң кошкак болуп турган. Профилактиктиг ажылга милиция биле хөй-ниитиниң күженишкинин ажыктыг кылдыр дүүштүрерин хандырып болур аа аргалар дугайында айтырыгны аммадырал болу-ла тургузуп келген. Бүгү күштерин каттыштырып шыдаар шак ындыг чаа арга болза, амыдыралдың торуттундургени эргечүрум камгалалының даяныр пунктулары болур. Партия болгаш хөй-ниити организациялының чогаадыкчы идепкейи-биле олар бүгү чүртта аргалар даяныр пунктуларда бар. Милициянның участок төлээзи, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссия, социалистиг хоойлуларны болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле комиссия, администрация комиссиязы, депутаттар болуктери, хөй-ниитиниң чөвүлели, улусчу дружина штабы, комсомолдун шалыпчы отряды, эш-хуузунун суду, милициянның штаттан дашкаар уруглар комнаты, хөрээженнер чөвүлели, дагдыныкчылар чөвүлели — даяныр пункт бүрүзүнүң кол-кол күштери бо-дур.

Даяныр пунктуларның чаныында хөй-ниитиниң чөвүлелдери боттарының хуралдарына арагага сундулугларның, ниитилелге өскыктыг күш-ажыл кылырындан ойталаар хамаатыларның чурум байдалын, ол ышкаш хоругдал черлеринден хосталып келген кижилериниң база биче хулиган херек ужурунда администрация талазы-биле хемчег хүлээттирген кижилериниң талазындан хоойлу үрээшкинни болдурбазының дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны тургузуп чугаалажыр.

Профилактиктиг учетта турар кижилерге шефчилерни быжыглаар. Ол ажылга пунктуларның активчилерин, эң эки дружинниктерни, даяныр пунктуга хамааржып турар янзыбүү хөй-ниити организацияларның кежигүннерин киириштирер.

Металлургтар суурда Хову-Аксында пункт шак-ла ынчаар ажылдап турар. Оон чаныда хөй-ниитиниң 11 организациялары тургустунган, идепкейлиг ажылдап турар. Ында чүгле эш-хүүзүнүн судунун ажылы дээштиг. Арага-дарыга хандыкшыыр, өг-бүлезинге халаалыг чамдык кижилериң хеерээн сайгарып турар. Хову-Аксында 19 улусчу дружина ажылдап, хүнүн-не 20 дружинниктер хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалап, дежурныйлап үнүп турар. Культура орлуузунун чаныда 4 лекторий, 13 спорт секциялары, 11 боттывынгыр уран чүүл бөлүмнери үргүлчү ажылдап турар. Ниитиниң корум-чурумун быжыглаары-биле болгаш кем-херек үүлгедиишкинге удур демиселге холбашкан бүгү айбын даргазы М. М. Моховских олар башкарып турар.

Чыраа-Бажы суурда пунктуга хамааржып турар квартал болгаш кудумчу комитеттери чүрттакчы чоннуң ортузунга кижизидилге ажылын эки организастаан турар. Олар боттарының суурун үлегерлиг корум-чурумнуг, бедик культуралыг чүрттакчы суур болдурар дээш демисежип турарлар.

Ынчаарга бистиң республикавыста тургустунган даяныр пунктуларның чамдызы боттарының ажылын үеним негелдеринге дүүштүр ам-даа эде организастаан шыдаавайн турар. Оларның аразында республика найысылалы Кызыл хоорайының даяныр пунктуларының ажылы дээредевейн турары база эддептиг. Амдыгаа чедир оларның чаныда депутаттар бөлүү тургустунмаан, хөй-ниити организациялары долу күженишкин-биле ажылдавайн турар. дружинниктериниң дежурныйлашкыны чамдыкта үстү бээр турда-ла, ол дугайында айтырыгны хоорайның дружина штавынга бизин тургузуп чугаалашпаан. Кыа-Хем, Чөөн-Хемчик, Таңды, Бии-Хем, Барыын-Хемчик болгаш өскедаа районнарның пунктуларының хөй кезин күженишкиниг ажылдавайн турар. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик районнуң Тере-Хаяда, Баян-Талада, Чаданда хоорайның болунда, Барыын-Хемчик районнуң Барлыкта, Шекпээрде, Улуг-Хем районнуң Ак-Туруда, Арыг-Үзүүнде болгаш Шагаан-Арыг хоорайда. Таңды районнуң Элегесте пунктулары чүгле ат кадагалаан.

Ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле улустуг дружиналарының ажыл-ворудулгазын улам сайзырадыгайжылар дугайында СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң 1974 чылдың май 20-деги доктаалын күүседир талазы-биле республикада өлүмнүг ажылдар чорутулуп турар. СЭКП райкомнарының болгаш райкүүскомнарның каттышкан хуралдарынга ук доктаалды күүседириниң талазы-биле тодаргай уг-шиглиг хемчеглериниң планнары хүлээп алдынгылаан. Улусчу дружиналарның ажылы иштики херектер органнарының ажылы-биле сырый демнежилгелиг кылдыр тургустунуп турар. Ажылын ынчаар организастаар талазы-биле Ак-Довуракта, Хову-Аксында база Кыа-Хем, Барыын-Хемчик, Таңды районнарның улусчу дружиналары эвээш эвес дуржулганы мөөннеп алган.

Дружинниктер милиция ажылдакчылары-биле кады амы-тынын артынга каташ, онза айылдыг кем-херек үүлгедикчилерни сүрүп тудуп турганының эвээш эвес чижектерин көргүзүп болур. Онза айылдыг кем-херек үүлгедикчизи М. үр үеним дургузунда тывылбайн келген. Ону тып тударынга «Аллаш-Маадыр» совхозта дружинник К. В. Ооржак идепкейлиг киришкен. 1975 чылдың февраль айның 8-тен 9-че дүнезинде билдинмес кем-херек үүлгедикчилери Улуг-Хем районнуң Шекпээрде, Улуг-Хем суурдан өртек-үнелиг чүүлдер оорлап аппарганнар. Дружина командири С. Х. Даваа дружинниктер Б. Х. Санаажык, А. Д. Түлүш олар-биле калы мергеш, тывызык чоруун илередип, оорларны дораан истеп чораш, оларны тудуп, милицияга дужаган.

Хөй-ниити биле милициянның кады ажылдажылгазының чаачаа хевирлери-биле холбаштыр дүрген шиитпирлээр ужурлуг хөй-хөй айтырыглар тургустунуп кээп турар. Ылаңгыя черинин байдалының аайы-биле тургустунган даяныр пунктуларның кылын чорутса чогуур ажылларының чаңгыс аай дүрүм-саавыры чок болганда, дуржулга солчур, хөй-ниитиниң төлөөлекчилеринге дуза көргүзер сорулга-биле даяныр пунктуларның хөй-ниити чөвүлелдериниң даргаларының, секциялар удуртукчуларының, комиссиялар даргаларының республика хемчээлдиг-даа, зоналар аайы-биле-даа семинар хуралдарын организастап эрттирери чугула болуп турар. Оон ындай партия, совет болгаш административтиг органнарның дуржулгалыг ажылдакчыларын чер-черде чамдык пунктуларның ажылынга практиктиг дуза чедирери-биле быжыглаары артык эвес.

С. ЧАКАР,
Тыва АССР-ниң иштики херектер министри.

Корум-чурум камгалалы

«Күш-ажылчы кижи бүрүзү кандыг-бир ажылга мергежири-биле ону шилип алыр ужурлуг, бо дугайын бистиң чүртүвүстүң кижилериниң ажыл-херээнин, амыдыралының хөй санныг чижектери бадыткап турар болгай. Ада-чүрттүң Улуг дайынының киржикчизи Мария Мамаева база-ла бодунуң күзээн профессиязынга бердинип, аная шынчы болуп, ам таптыг-ла 30 чыл дургузунда чонунга бараан болуп келген.

Немец-фашистиг араатанларны маадырлыг Совет Армияның чылча шапканының соонда, 1945 чылда, 21-ле харлыг хып дээн чалыы уруг турган-ла, күш-ажылга опза сундулуун көргүзүп, дээрзин бодап кээрге-ле, соруктуг ажыл-үүлеже шымнып кириксээм улам-на күштелир. Оон кадында аныяктарга үлегер-дуржулгамны дамчыдып бээримни бодумнуң хүлээлгем кылдыр санап турар мен—деп, Мария Григорьевна, өөрүшкүлүг карактары чайнап, хөөреди. Шынап-ла, хоочун, дуржулгалыг телефонист та чеже чалыыларны ажылга мергежириниче хей-аът киирип, күш-ажылдың үнезин медереп билириниге чаңчыктырбаан дээр!

Кандыг-даа тускай мергежилге аныяктарны амдан эгелеп белеткеп, бүдүрүлгеде хоочуннарны халаа алыр, оларның «аъдын-хөлгезин» эдеп алыр салгакчыларны өөредип, кижизидеринче партия, чазак улуг кичээнгейни угландырын турарын Мария Григорьевна беседаларынга бо-ла айты бээр. Ол—аныяк харылзаачылардың дагдыныкчызы болгаш кижизидикчизи.

Хөй-ниити ажылынга амыр-дыжын бодавайн, үргүлчү киржир, даанган ажылын күүсетпээже черле доктаавас чаңныг эш Мамаева эрес-кежээ күш-ажылды дээш «Тыва АССР-ниң харылзаазының алдарлыг ажылдакчызы» деп хүндулуг атты эдилеп чоруур. Ол ышкаш «РСФСР-ниң харылзаа талазы-биле социалистиг чарыштың тергиини» деп хөрек демдээ-биле, хүндулел бижиктер-биле ол каш катап шаннаткылаан. Эрткен соңгулдада Тыва АССР-ниң Дээди Соведининң депутадынга база катап улаштыр соңгуткан. Мария Григорьевна Маеваның хөрээн чазактың дээди хавыяазы — Ленин ордени база каастап чоруур. Чаңгыс ажылга үр чылда үргүлчү ажылдаан бежен бир харлыг хоочун фронтучу-харылзаачыны «Эрес-маадырлыг чорук дээш» база 1941—1945 чылдарда Ада-чүрттүң Улуг дайынынга киржилгезин бадыткаан медальдар-биле шаңнаан.

Амгы үеде депутат харылзаачының ажыл-ишчи чымыжы-ла хөй. Ол дежурныйдаан эдчаанде дүн-хүн дивейн, албаннын-даа, амы-хуу кижилериниң-даа харылзаазын саадал чок хандырар, коллективиниң, хоорайның хөй-ниитичи амыдыралынга киржир. Аная улуг идегелди көргүзүп, республиканың эргечагырганының дээди органынга соңгун төлээлеткен Кызыл хоорайның Заводскаяның № 19 округунун бүгү ажылишчилериниң бергилээн чагыларын күүседип боттандырары ындыг-ла белеп эвес дээрзин ол эки билир. Ынчангаш оларның өг-бүлезинге барып, эш-хуузунун ажык, кижизиг чугаалажыышкыларын чорудуп, уруг-дарыының кижизидилгезин хайгаарап, оларның моральдыг мөзү-шынарлыг болуп хевирлеттинеринче улуг кичээнгейни депутат салыр апаар,

Хөй-ниити болгаш хуудагы амыдырал-чүртталгазынга төлептиг, бедик хүндүткелдиг эш Мамаева коллективиниң, соңгукчуларының бедик идегелин мурнундагы чыышта ышкаш, ам база бүзүредип шыдаар-даа.

С. САНДЮ.

МЕРГЕЖИЛГЕ ХАНДЫКШЫЛ

Кызыл хоорайның харылзаа белдиринге телефонистеп ажылдап эгелээн. Кандыг-даа ажыл тускай «чажыттарлыг» болган ужурунда, аная чүгле чүреккир, күзел-соруктуг кижи мергежиир дээрзи билдингир. Ынчангаш аныяк уруттa баштайгы чылда таваржып турган бергелерни ажып эртери белеп эвес турган. Ынчалзажок эш-өөрүнде, коллективинде чаа ажылдаан фронтучу Машаны деткивесле кижи чок. Кежээлерде тускай мергежилиниң талазы-биле ажыктыг нөм-дептерлерни бажынынга кызымак өөренип, билдинмес чүүлдерни дуржулгалыг эштериниден, инженерден айтырып ап, аная бүгү сеткил-сагыжы-биле хандыкшыып эгелээн.

— Кижи чаасканн чүнү чедип алыр боор, эш-өөрүнүн, коллективтин деткимчези-биле бодуун ажылчындан мергежилдиг телефонист болуп, Совет чазактың, төрээн Коммунистиг партиянын ада-сагыш салыышкынының ачызында аас-кежиктиг чүрттап, ажылдап чор мен. Совет чүрттa дег, ажыл-ишчи иелер дээш ындыг улуг деткимчени, сагыш човаашкынын өске кандыг-даа чүрт кылбайн турар фонист та чеже чалыыларны ажылга мергежириниче хей-аът киирип, күш-ажылдың үнезин медереп билириниге чаңчыктырбаан дээр!

Кандыг-даа тускай мергежилге аныяктарны амдан эгелеп белеткеп, бүдүрүлгеде хоочуннарны халаа алыр, оларның «аъдын-хөлгезин» эдеп алыр салгакчыларны өөредип, кижизидеринче партия, чазак улуг кичээнгейни угландырын турарын Мария Григорьевна беседаларынга бо-ла айты бээр. Ол—аныяк харылзаачылардың дагдыныкчызы болгаш кижизидикчизи.

Хөй-ниити ажылынга амыр-дыжын бодавайн, үргүлчү киржир, даанган ажылын күүсетпээже черле доктаавас чаңныг эш Мамаева эрес-кежээ күш-ажылды дээш «Тыва АССР-ниң харылзаазының алдарлыг ажылдакчызы» деп хүндулуг атты эдилеп чоруур. Ол ышкаш «РСФСР-ниң харылзаа талазы-биле социалистиг чарыштың тергиини» деп хөрек демдээ-биле, хүндулел бижиктер-биле ол каш катап шаннаткылаан. Эрткен соңгулдада Тыва АССР-ниң Дээди Соведининң депутадынга база катап улаштыр соңгуткан. Мария Григорьевна Маеваның хөрээн чазактың дээди хавыяазы — Ленин ордени база каастап чоруур. Чаңгыс ажылга үр чылда үргүлчү ажылдаан бежен бир харлыг хоочун фронтучу-харылзаачыны «Эрес-маадырлыг чорук дээш» база 1941—1945 чылдарда Ада-чүрттүң Улуг дайынынга киржилгезин бадыткаан медальдар-биле шаңнаан.

Амгы үеде депутат харылзаачының ажыл-ишчи чымыжы-ла хөй. Ол дежурныйдаан эдчаанде дүн-хүн дивейн, албаннын-даа, амы-хуу кижилериниң-даа харылзаазын саадал чок хандырар, коллективиниң, хоорайның хөй-ниитичи амыдыралынга киржир. Аная улуг идегелди көргүзүп, республиканың эргечагырганының дээди органынга соңгун төлээлеткен Кызыл хоорайның Заводскаяның № 19 округунун бүгү ажылишчилериниң бергилээн чагыларын күүседип боттандырары ындыг-ла белеп эвес дээрзин ол эки билир. Ынчангаш оларның өг-бүлезинге барып, эш-хуузунун ажык, кижизиг чугаалажыышкыларын чорудуп, уруг-дарыының кижизидилгезин хайгаарап, оларның моральдыг мөзү-шынарлыг болуп хевирлеттинеринче улуг кичээнгейни депутат салыр апаар,

Хөй-ниити болгаш хуудагы амыдырал-чүртталгазынга төлептиг, бедик хүндүткелдиг эш Мамаева коллективиниң, соңгукчуларының бедик идегелин мурнундагы чыышта ышкаш, ам база бүзүредип шыдаар-даа.

С. САНДЮ.

БҮГҮДЕНИ КИИРИШТИРЕР

Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге чоокта чаа болуп эрткен соңгулда соолунде, бүгү кодээ Советтерге ышкаш, Чөөн-Хемчик районнуң Тере-Хая кодээ Соведининң организастыг сессиязы болуп эрткен. Аная организастыг айтырыгдан ангыда мал чемнерин белеткээр талазы-биле соруулганы база чугаалашкан.

Сессия организастыг айтырыгны чугаалашкаш, Тере-Хая кодээ Советтиң күүскомунуң даргазынга депутат Ч. Д. Монгушту, күүскомнуң секретарынга А. О. Кууларны база күүском кежигүннерин, доктаамал комиссиялларның составын соңгаан.

Дараазында чугаалашкан айтырыг — ниитиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткээр дугайы— депутаттарның кичээнгейин хаара туткан. Бо талазы-биле илеткелди «Тыва» совхозтуң директору депутат П. Х. Балчир-оол кылган. Бо чылын совхоз мал чеминге 1909 тонна сигенни, 8400 тонна силосту, 1200 тонна саванны болгаш өскедаа чемнерни белеткээр ужурлуг. Амгы үеде мал чеми белеткээр болгаш тараа ажаар техникалар, чепсек-херекселдер септелгезинин, мал чеми культураларын чайгы ажаалдазынын чоруп турарын илеткелчи болгаш санал берген депутаттар чугаалаан.

Ынчалза-даа малга четчир санныг чем-суурну тургузарыныг чер-чер Советтерингe чоокта чаа болуп эрткен соңгулда соолунде, бүгү кодээ Советтерге ышкаш, Чөөн-Хемчик районнуң Тере-Хая кодээ Соведининң организастыг сессиязы болуп эрткен. Аная организастыг айтырыгдан ангыда мал чемнерин белеткээр талазы-биле соруулганы база чугаалашкан.

Сессия организастыг айтырыгны чугаалашкаш, Тере-Хая кодээ Советтиң күүскомунуң даргазынга депутат Ч. Д. Монгушту, күүскомнуң секретарынга А. О. Кууларны база күүском кежигүннерин, доктаамал комиссиялларның составын соңгаан.

Дараазында чугаалашкан айтырыг — ниитиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткээр дугайы— депутаттарның кичээнгейин хаара туткан. Бо талазы-биле илеткелди «Тыва» совхозтуң директору депутат П. Х. Балчир-оол кылган. Бо чылын совхоз мал чеминге 1909 тонна сигенни, 8400 тонна силосту, 1200 тонна саванны болгаш өскедаа чемнерни белеткээр ужурлуг. Амгы үеде мал чеми белеткээр болгаш тараа ажаар техникалар, чепсек-херекселдер септелгезинин, мал чеми культураларын чайгы ажаалдазынын чоруп турарын илеткелчи болгаш санал берген депутаттар чугаалаан.

Ынчалза-даа малга четчир санныг чем-суурну тургузарынче кичээнгей кошкак. Мал чеми белеткээр машина-техникаларын септелгези ам-даа доозулбаан, хол-биле мал чеми четчири-биле белеткээр дээн четчири-биле кылдынмаан дээрзин депутаттар шүүмчүлээн.

Район девискээринге чаашкын эвээш болганындан кандаашкын болуп, өөт-сиген хирелиг үнүп турар. Оон ужурунда келир кышка мал чемин четчири-биле белеткээр дээн техника септелгезин дүрген доозары, бар бүгү аргаларны ажыглаары болгаш мал чемининиң белеткелинге улуг, аныяк бүгү кижилерни калбаа-биле киириштирери чугула дээрзин сессия демдеглээн.

М. МАМАЙ-ООЛ.

ИЙИ ДЕЛЕГЕЙ — ИЙИ АМЫДЫРАЛ

Мынчаар чурттап, ажылдап турар бис

ЧОРГААРАЛЫМ

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинге бызаңчылап ажылдаанымдан бээр ам алды чыл ажып тур. Ол үениң дургузунда кады ажылдап турар эштерим-биле быжыг эп-найыралдыг апардым. Черле ынчаш, бо коллектив менээ дыка таваржыр, аажы-чаны ээлдек, дузаргак кижилер мында хөй. Ындыг улус-биле кады ажылдаарга, сагыш-сеткилге безин дыш, өөрүнчүг болур-дур.

Бригадада шупту 25 кижи бар бис. Кандыг-даа ажылчын коллективте ышкаш, аравыста аныяк-даа, улгады-даа бергеннер бар. Хөй чылдарда ажылдап келген ажылчыннар аныяк бызаңчыларга арга-дуржулгазын үргүлчү дамчыдып берип, чамдыктары оларның дагдыныкчылары безин апаргылаан. Бистиң «Моисей ирей» дээривис Моисей Казанцев ындыгларның бирээзи. А аныяк бызаңчы Александр Булавкин мында ийи чыл ажылдап турар. Ынчалзажок ол муриакчыларның одуруунда шагда-ла кирген, өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. Ол ышкаш кижилерин оон-даа ыңай адап болур: Монгуш Партия, Валерий Бобуй-оол, Геннадий Пирожков дээш оон-даа өске.

— Чангызы хөй дээш хөй чангызы дээш деп девиз-биле ажылдаар ужурлуг бис — бригадривис Михаил Горбачевскийниң ынак сөстери ыңлыг.

Солун, сеткүүлдерден номчуп, радиодан дыңнаарга, капиталистиг чурттарда бистер ышкаш ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазы дыка берге, муң-муң кижилер ажыл чок, ашгап-суксап турар-дыр. Бисте ындыг чүве чок, улус шупту ажылдап, өөренип, дыштанып турар. Ол дээрге Совет эргечагырганың, бистиң ынак Коммунистиг партиявыстың мерген угаанныг политиказының ачызы-дыр. Ындыг бүрүш хосталганы болгаш аас-кежикти чаалап алган чурттуң, чонның база бир толээзи болганымга чоргаарланып чоруур мен.

Ф. АКЗАМОВ,
тудугжу.

ӨӨРҮШКҮ

Чаш назыным Новосибирск облазында эрткен. Өг-бүлевис суурга чурттап, ачам чер ажылы кылып турган. Оны хөдээ Совет даргазынга соңгуп алганнар. Бижик-биле кошкак-даа болза, ол ажылды ыяк кылып турган. Улус ону хөлчок хүндүлээр чүве. Кажан дайын эгелээнде, чаңгыс сууржулары-биле кады фронтуже чорупкан. 1942 чылда оон өлгениниң дугайында медээни алган бис. Ававыс дөрт уругларлыг арткан. Оларны азырап өстүреринге Совет эрге-чагырга, бистиң күрүневис дузалаан.

Бо чылын бодум база ала болдум. Уруг төрүттүүгем. Молдавияда ам 20 чыл ажыг чурттап тур мен. Төрээн бажыңым — завод. «Молдавгидромаш» бүдүрүлге каттыжышкынында ам он алды чыл ажылдап тур мен. Шериг соонда маңаа келгеш, слесарның мергежилин шиңгээдип алдым. Ажылдавышаан, кежээлерде электромеханика техникумунга өөренип турдум. Оон соонда дарганнаар пехке участок мастери апарган мен.

Бистиң участогувуста аныяктар дыка хөй. Оолдар, уруглар кызымак ажылдап, холушкак мергежилдерни чедип ап, квалификациязын бедидип турар.

Ай планын үгле күүседири эвес, харын ажыр күүседири бисте эки чаңчыл апарган. Ажылчыннар, бүдүн бригадалар ажыл планын 150—160 хуу күүседирин норма кылдыр санаар.

Амгы үеде бистиң бригадавис Коммунистиг партияның XXV съездизиңге үткүштүр бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Ф. ПОЭТО,
«Молдавгидромаш» бүдүрүлге каттыжыышкынында участок мастери.

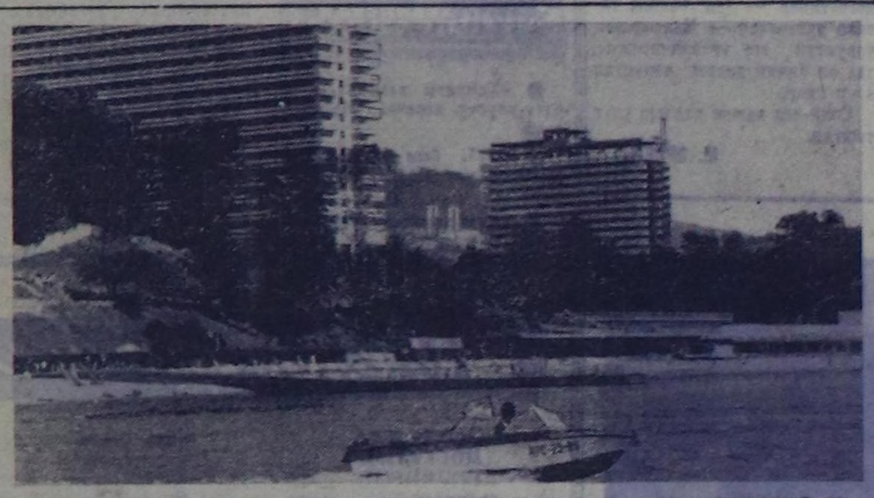

БАЗА КАТАП ЧААРТЫНГАН

Гродно чоогунда Вертелишки деп белорус суурну «көдээде хоорай» деп адап турар. Көдээ черге тудугну шуут чаа ёзубиле кылдырганы дээш архитектор Георгий Заборскийге база ында «Прогресс» колхозтуң даргазы Федор Сенькога ССРЭ-ниң күрүне шаңналын тывыскан.

... Белоруссиядан Совет Армияга үндүр сывырткан фашистер Вертелишкини шуут-ла бузундулар кылдыр үрегдээн турган. Хостаттырганының соолунде далаш-биле база катап тутпаан суурга шоолуг таарымчалыг түүлдер чок болган. Ынчалза-даа «Прогресс» колхоз экономика талазы-биле өзүп, быжыгып келгеш, колхозчуларга магалыг эки бажыңнарны, культура албан черлерин тудуп берип шыдаар апарган. Ынчан колхозчулар чыглып келгеш, Вертелишки кандыг болур ужурлугул деп айтырыгны шупту кады шиитпирлээн. Суурнуң чурттакчылары тускай анкета айтырыгларынга харылаан. Чуртталга бажыңнарының болгаш культуразмыдырал бажыңнарының эң дээре төлевилеллериниң делгелгизин организастаан.

Боттарының тургузуп алырын күзеп турары ындыг суурну тударынга эвээш эвес акша хереңги иегеттинерин колхозчулар билип турган. Ажылагыйының акша-хереңгизи дүка хөй болган. Аңаа күрүне база дузалаан: колхозка берген чээли аажок быжыг тудуг базазын тургузуп алыр арганы берген.

Фашистериң хүл-ыйба кылдыр үрегдээн черинге чаа суур тургустуна берген, аңаа чурттаары өөрүүчүг болгаш таарымчалыг апарган.

Вертелишкиниң бир ужундан өске ужунга чедир чораан, мал кажааларын, фермаларны көрбес силер: олар шуптузуу суурдан дашкаар бүдүм чартык, ийи километр черлерде турар, оларның биле суур аразында погаан ыяштар тарыттынган. Вертелишки боду база чайын погаан-чайт апаар.

Вертелишкиниң чурттакчылары бараан садып алыр дээш мооң мурнунда хоорайже барып турган. Ам суурнуң садыг төвүүде — үлетпүр бараанналарының болгаш аъш-чемнин магазиннери, кафе-ресторан, гостиница, амыдырал хандырылга комбинады бар. Ында баш таарар мастерлер хоорайнындан дудак чок.

Культура ордузунда эки библиотека, доктаамал киноустановкалыг улуг зал бар. Янзы-бүрү бөлүмнер ажылдап турар. Маңаа чурттуң сураглыг театр болгаш музыка коллективтери уран түүлүн көзү бараалгадып турар.

Колхозчуларның квартиралары хоорайда квартиралардан артык эки. Ийи каът бажыңнарны туткан: бирги каътта кухня, улуг өрээл, ийиги каътта удуур өрээлдер. Веранда, чайгы терраса база бар. Бүгү квартираларда электри, газ, изиг суг, дыка хөй квартираларда телефон кииртинген.

Уругларга ортумак болгаш музыка школаларын, ясли-садтарны, спорт шөлдерин, бассейнни туткан.

Ам Вертелишкиде муң ажыг кижи чурттап турар. 1980 чылга чедир ооң чурттакчылары ийи катап көвүдээр.

Игорь ОСИНСКИЙ.

140 ХАРЛЫГ ДЕПУТАТ

Азербайджанның даглыг черлеринде дөрт суурнуң чурттакчылары бистиң чурттуң эң хоочун чурттакчызы, Гикябанд суурда 140 харлыг колхозчу Меджид Агаевти көдээ Совет депутады кылдыр соңгуп алганнар.

Азербайджанны улуг назылыглар чурту деп адап турар, мында чүс хар ажыг назылыг азы ол назынга чоокшулап-даа турар кижилер бар. Назы-хары улгатса-даа, кадык-шыырак болуп, ам-даа ажылдап чоруурлар хөй. Узун назылыгларның колдуу-ла Талыш дагларында чурттап турар.

Меджид Агаев 120 чыл иштинде хой кадарып келген болгаш чүгле эткен чылын бо ынак ажылындан чарылган. Меджид пенсияже үизе-даа, ол аңаа олуруп чадаан. Ол ам колхозтуң тараа шөлдерин мал-маганга чаза бастырбас дээш, ону камгалап турар. Хүнүп-не 10—12 километр черни кылаштап эртер. Арга-сүме айтырып алыры-биле суурунуң чурттакчылары аңаа үргүлчү келир.

Агаев узун дурт-сынныг, шилгедек, ооң чүве көөрү эки. Ол чүгле ак сегел салдыг, кадыр хаваа кезик-кезик дырышкактарлыг. Ол ам-даа кан кадык.

В. ГРИГОРЬЕВ.

Кижи дээш сагыш салыышкынның ачызында

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улустуң материалдыг база культурлуг деңнелин бедидер дугайында доктаамал сагыш салып турар.

Чонның материалдыг чаагай чоруун улам эки-жидер талазы-биле тоску беш чылдың эрткен үезинин дургузунда бистиң республикада хөй түүлдер кылдынган. Культура, улус өөредилгези болгаш кадык камгалалы эки-жип, улам хөгжээн.

Беш чылдың дөрт чылдарының дургузунда ниити шелү 316 муң дөрбелчин метр чурттал базыңнарын ажыглалда киирген. 10 муң хире өг-бүле чаагайжыды кылдынган квартираларны алган.

Амгы үеде бистин республикада 37,5 муң кижи азы чонның сески кижи бүрүзү-ле күрүнеден пенсияны болгаш пособиени ап турар. Бо бүгүге күрүне чылдын-на 11 миллион ажыг рубльди, азы Тываның чонунуң кижи бүрүзүнге-ле онаштыр чыл санында-ла 58 рубльди үнүрүп турар.

Оон аңгыда эвээш орулгалыг 5000 ажыг өг-бүле 1974 чылдың ноябрь 1-ден эгелээш, акша дузаламчызын ап турар.

Инвалидтериң болгаш кыып назылаанларның интернат-базыңнарында турар 475 кижиге чылдың-на бир миллион рубль хире хереңгини күрүне чарыгдап турар.

Школалар интернаттарында, уругларга садтарында болгаш делилериңде 9600 ажыг уруглар бар, ол бүгүге чылдын-на 5 миллион 48 муң ажыг рубльди чарыгдап турар.

Республикада социал хандырылганың калбак четкизин тургускан, 3 интернат-базыңнар ажылдап турар. Оларда кыып назылаан кижилерни, инвалидтерни, бертик-межел, четпес-тудуу кижилерни барык шуптузун хаара туткан.

Үнү чоктарның Бүгүроссия пиитилелиниң Тыва салбырында 12 эге организация бар, оларда 481 кижи бактаап турар. Кызылда үнү чок уруглар школазында 102 кижи өөренип турар.

Облпрофчөвүдел социал страхование хөрөнгизиниң шын чарыгдалынга массалыг хыналданы чорудып, эмнелге албан черлериниң ажылынын хөй-ниити көрүлдезин чоруткан. Бо чылын Дус-Хөлде санаторий-профилакторийни организастаан. Амгы үеде 8 муң ажыг школачы профэвилеллер лагерьлеринде дыштанып турар.

КРАСНОДАР КРАЙ. Мурнуу чүктүң чылыг хүнүнүң хереллери, кадыкка дузалыг далай агазары, кадыкшылганың тоолчургу орулары, солун турисчи маршруттар курорт хоорай Сочини алдаржыткан. Мында эмнелге черлериниң саны, санаторийлер, аалчылар бажыңының комплекстери, пансионаттар, туристер базазалары чылдан чылче көвүдеп турар. Дыштанынчыларны эки хандырар сорулга-биле садыг, хөй-ниитиниң чемненилге черлери, чаа кинотеатрлар болгаш концерт залдары туттунуп турар.

Тосу беш чылдың эгезинден тура Улуг Сочи курортка он миллион ажыг кижи дыштанган.

ЧУРУКТА: «Жемчужина» деп чаа аалчылар бажыңы.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу.

ГИМНАСТИКА ШКОЛАЗЫНДА

Москваның Измайлов парыгында уругларның гимнастика школазында 6-дан 18 хар чедир назылыг 450 оолдар болгаш уруглар өөренип турар.

Аныяк спортчуларның белеткелин эки дерилгелиг ийи гимнастика залында 14 бедик мергежилдиг тренерлер, спорт мастерлери чорудуп турар.

Школаның кол сорулгазы — Совет Эвилелиниң шилиндек командазынга кандидаттар белеткээри. Ында өөренип турарларның дыка хөй амгы чемпионнарны солуур, харын-даа Москвага болур Олимпий оюннарынга киржир чадавас.

ЧУРУКТА: тренер Петр Житенев аныяк спортчуну өөредип тур.

И. УТКИННИҢ фотозу.

КЕДИ ЧОК ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Капитал чурттарының экономиказында байдал аар-берге болуп артпышаан. Ол чурттарның келир үези кеди чок болуп турар.

«Филлипс энд дрю» деп англи фирма бодунуң чартык чылда отчедунга акшаның моон соңгаар улам-на үне чокталыры, бүдүрүлгениң кызырлыры, ажыл чок чоруктуң көвүдээрин айытган.

1975 чылдың апрельде Англияга ажыл чоктарның саны 939.767 кижи турган. Ол дугайын ажыл айтырыгларының министерствозу медегээн. Ол болза өөлүг үш чыл дургузунда ажыл чок чоруктуң эң бедик деңнели болган.

«Филлипс энд дрю» фирманың чартык чылда отчедунуң авторлары ажыл чок чоруктуң деңнели бо чылдың төнүзүнге чедир бир миллион ажыг кижи. 1976 чылда 1.250 муң кижи чедер боор деп айытканнар.

Чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң дугайында АКШ-тың административтиг-бюджет эргелелиниң конгресске чоруткан илеткелинде бо чылдың төнүзүнге чедир Каттышкан Штаттарга ажыл чок чоруктуң деңнели 8,7 хуу болур деп бижээн.

Экономиканың бурунгаарлавайн, чаңгыс черге таптап турар чоруу Барын Германияның ажылчы чоннарының амыдырал байдалын улам дорайтадып турар. Немец федералдыг банкының отчёдун ёзугаар алырга, ГФР-де шуут ажыл чоктарының саны апрельде 1 миллион ашкан турган. Бүдүрүлге күүлерин үргүлчү четче ажыглавас чорук дыка хөй кол алырларда ажылчыннарны «кызырган эзлчеллерде» ажылдаар ужурга таварыштырган, ол чорук, металлургия, автомобиль, химия болгаш үлетпүрүнүң оон-даа өске алырларында калбаа-биле болуп турар.

Италияда ажыл чоктар улам көвүдээн. Чүгле чаңгыс Калабрия можуда (Муркуу Италия) безин амты үеде 300 муң хире ажыл чоктар бар деп, «Унита» солуун дыңнаткан. Оларның саны Барын Европа чурттарынга ажыл чок арткан, төрээн чуртунче дедир чаныр кээп турарлар-биле каттышкан, улам көвүдеп турар.

КАНАДА. Кижиниң амыдыралынга эргежок чүгүла бараанларның өртээниң улгатканы чурттуң ажылчы чоннарының ажыл төлевирин кудулатпышаан, оларга бергедээшкиннерин таварыштырып турар. (Солуннардан).

«Канадиан трибюн» солундан алган чурук.

Профэвилел баштыңының бодалы

Совет Эвилели амыдыралдың янзы-бүрү талаларынга улуг-улуг чедиишкинерни чедип алган, оон улустары, бистиң таваржып турарывыс ышкаш, ындыг бергелерни көрбейн турар деп, АКШ-тың профэвилелиниң сураглыг ажылдакчызы Г. Бриджес бижээн.

Порттар чүдүрүкчүлериниң болгаш склаттар ажылчыннарының профэвилел даргазы ол дугайында чүүлүн «Диспэтчер» деп профэвилел солунунга парлаткан. ВЦСПС-тиң чалаанын ёзугаар Совет Эвилелинге чораанын ында ол чугаалап турар. Май 1-ни демдеглээн болгаш фашизмни совет улустуң ажыл тыпшаан чаңгыс черге таптап турарывыс ышкаш, ындыг бергелерни көрбейн турар деп, АКШ-тың профэвилелиниң сураглыг ажылдакчызы Г. Бриджес бижээн.

ССРЭ-де хамааты бүгүдези ажылдаар эргелиг. Ону Конституция магадылап берген деп, ол бижип турар. Ынчалгаш совет ажылчын кижи ажылдан үнериндеп кортпас: экономика доктаамал хөгжүп турар болганда, ажылдаарынга улус ында чедиишпейн турар-дыр, а бистиннде, Каттышкан Штаттарда, ындыг эвес болгай, ажыл тыппайн турар улус дижок.

Совет ажылчын кижиден, чижээлээрге, инфляция деп чүл ол дээрзин айтырар болза, оон ужурун билбес, чүге дизе, ССРЭ-ге ындыг чүве турбаан болгаш турбас-даа деп, Г. Бриджес демдеглеп турар. Өртектерни Совет Эвилелинде доктаадып каан, Америкада ышкаш, үргүлчү өзүп турбас. Совет улустуң чурттап, ажылдап турары социал системазы инфляцияның болгаш ажыл чокталыр чоруктуң тыптып келир айымын чайлаткан. Ажык-конча тергиндеп турар системага инфляция болгаш ажыл чокталыр чорук кезээде турар алаар дээрзин ук түүлде айтып турар.

Совет кижилериң тайбыңче тура-соруктуун ол профэвилел ажылдакчызы улуг хүндүлелби-биле бижип турар. Совет кижилер чер кырында дайын-халап болбазын дээш бижыг туржуп турарын демдеглээн.

ЧАШ КИЖИ ӨРТЭЭ

Капиталистиг делегейде шупту чүве бараан апарган, харын-даа чаш уруглар безин. Оларны садыглажыры кул эдилелдиг үеде Америкага эвес, а бо хүннериң болуушкуну аварганын АКШ-тың буржуаз парлалгазы дүвүрээзин-биле бижип турар.

Бот нелериниң уругларын бирээзи-ле 4000-дан 40.000 доллар чедир өртекке садып турар.

АКШ-тың конгрезиниң сенадының тускай комиссиязы ийи хүн дургузунда «уруглар садар болгаш садып алыр дутуржулгалар» дугайында херепледнің өчүктерин дыңнаан. Филадельфияның «Чаш уруг азырап аар күзелдиг ада-нелер бөлүүнден» Шарон Хориер мынчаар чугаалаан:

— Бир юрист меңээ мынча дээн: «Бир чаш уруг дээш божудулга бажыңының чарыгдалы-биле катай 10.000 долларны алыр мен. Бир эвес меңээ үш ай бурунгаар келген болзуларза, оон өртээ 7000 доллар болур ийик: өртек дээрге хереглелден хамаажыр-ла болгай».

Бир адвокат уруглар ны 10.000 долларга болгаш оонда хөй өртекке садар талазыбиле бүдүн организацияны тургузуп алганын Лос-Анджелесте округ прокурорунуң оралакчызы. Ричард Мосс дыңнаткан.

Комиссияга хирген өске дыңнадыглар-биле алырга, Майамиде — «Уруглар садарының кара рыногунуң» бир төвүнде — «бэби-фармэ» дээр чер организастаттынган. Ашак чок иштиг хереззеннерни аңаа төрүүрүнүң мурнунда алды ай дургузунда ажаап карактаар. Оон соонда чаш төл уруглар садыглаар чижеңниң холунга баар. Майаминиң телестудиязының репортёру Фрэнд Френсис «бэби-фармэ» дугайында элээн каш документалдыг фильмнерни тырттырып алган. «Ону үүгле күл эдилели-биле дөмейлеп болур» деп ол чугаалаан.

Штат бүрүзүнде «лиринг баараан»-биле садыглажырын хорап турар хоойлу бар. Ынчалзажок хоойлунуң «азырап алырын организастааны дээш төлевир» дээн кезээ-биле алырга, хөрек орта билдинмес. Кажан кижи «холунга» чүүү-даа албайн, чүгле азырап аарының документилерин кылып тургусканы дээш гонорар алыр болза, 47 штаттарда ол хоойлуну үревээни ол болур. Ону «кара рыноктан» аңгылап, «хиреліг рынок» дээр.

Хереченлериң хөй кезин ындыр рынокту шыңгызы-биле контрольдаарын негээннер. Бо талазы-биле чаа дүрүм хүлээп алдынар бе? Конгресс бо айтырыгны ам чээрби бил чыл чыгыы чугаалажып турар, ынчалза-даа түүнел чок деп, комиссияның дэргазы Уоллдер Мондейл чугаалаан.

АЖЫЛ ЧОК КИЖИЛЕР

Францияда чайгы сезон ажыл чоктаыр чоруктуң көскү өзүүшкүнү-биле эгелеп турар. Чүгле 795 муң французтар ажыл-биле хандыртынмайн турар деп, күрүне органнары албан медээзин ёзугаар чарлап турар. Ынчалзажок чуртқа ажыл чоктарның саны чазын 1200 муң чедип турган дээрзин профэвилелдер болгаш оппозистиг партиялар «Күш-ажылдың бүгү-делегей бюрозунуң» берген фактызынга даянын алгаш бүзүредип турар.

«Ажыл чокталыр чоруктуң эң үстүкү деңнели бар болбайн аан харын, мен бодаарымга, бис ол деңнелде чедип келген-дир бис» — деп республиканың президентизи Жискар д'Эстен бо чылдың майда медеглээн.

Ажыл чок чоруктуң бүгү чуртта калбарыышкының көргүзүп турар чамдык чижектерден көрээли. **Марсель:** кол домна суугузу ажылдавастаан. **Сиота:** хоорайның судноларын кылыр черинге ажылдаар алды чер тыпты бээрге, аңаа ажыл дилеп 207 кижи келген. **Гренобль:** хоорайны экономика талазы-биле хөгжүдер дээн чугаа дыңнаан каш, ажыл тыпшаан кижилер эңмежок келген. Чаңгыс чылда-ла ажыл дилеп келгеннериң саны ийи катап көвүдей бээрге, оларның хөй кезиин кызырар ужурга таварышкан.

Ажыл чок чорук аныяктар ортузунда дыка күштелген. Тулузарада ажыл чоктарның 45 хуузу — чээрби беш харга чедир аныяк оолдар, кыстар. Бо талазы-биле байдал өске хоорайларда база оон бичин-даа дээредевес.

Бо чылын Францияның ортумак өөредилге черлерин 600000 кижи доозуп үнер. Оларның алдан ажыг хуузу ажылдаарын күзеп турарлар. Ынчалзажок оларның хөй кезин ажыл тыпшас деп чүве биллингир. Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының дыңнадыын ёзугаар алырга, 350 муң аныяк французтар ажыл чок болуп турар. Ажыл чок аныяктарның 62 хуузу кыстар болуп турар.

Чурттуң экономиказы берге байдалдан келир күзүн уштунуп үнер, ынчан бүдүрүлгелер хайнышкынныг ажылдап эгелээр деп, чамдык эксперт кижилер бүзүредип турар. Ол оптимистиг барымдаалар үндезин чок. Чылда немелде өзүлде беш хуу улгадырга безин чазчаа ажылдаар черлерни ол тургузуп шыдаавас. Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының секретары Робер Айша: «Ажыл чокталыр чорук — монополияларның эрге-ажыктарын камгалаан политиканың дорт уржуу-дур» деп медеглээн.

Капиталистиг делегейде кижиниң «эргези»

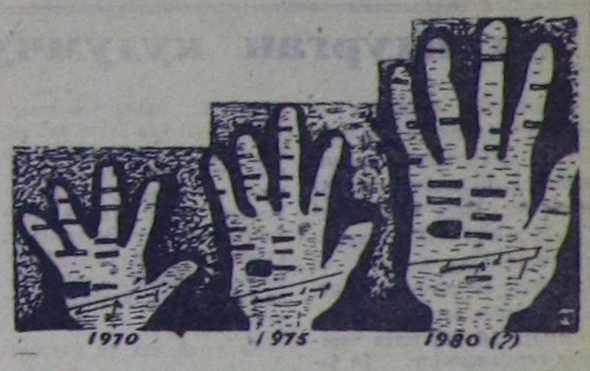

Ажыл чокталыр чоруктуң өзүүшкүнүнүң шак мынды диаграммазын «Экспресс» деп француз журнал парлаан.

Саннар болгаш фактылар

● *Чурттакчы чоннуң хөй келиш ажылчык аңгы болуп турар сайыраңгай капиталистиг чурттарда студентилерниң саны дыка эвээш: ГФР-де — 8, Францияда — 12, Бельгиада — 14, Швециядa — 14,3 хуу.*

● *АКШ-тың конгрезиниң 92-ги чыыжынга төлөлекчилер палатазының 438 кежигүннериниң аразынга 30 хар четпээн чүгле ийи депутат бар болган; ГФР-ниң бундестагында — 8 депутат бар, оларның аразында чаңгыс-даа ажылчын кижи чок.*

● *Эр улустуң болгаш хереззеннерниң деңнелдеги ажылы дээш ажыл төлевирин деңнелдирер дугайында делегейниң күш-ажыл организациязының дугуржулгазынга 1970 чылдың май 31-де 69 чурт ат салган. Ынчалзажок ону чаңгыс-даа капиталистиг чурта боттандырбаан.*

● *Италияның 1 миллион 150 муң ажыл чок кижилериниң 700 муңу 14-тен 29 харга чедир кижилер болуп турар.*

● *Бо хүннерде чер кырында 375 миллион хире кижилер аштап турар. Хүннүң-не 80 муң кижи чедир чемненмээнинден болгаш арып бахсыраанындан өлүп турар. Африкада шупту уруглардың үштүн бир кезии беш харга четпейн өлүп турар.*

● *Амгы үеде 114 чуртта хереззеннерниң политиктиг деңнеги албан ёзугаар-биле чарлаттынган. Ынчалзажок бүгү капиталистиг чурттарның парламентилериниң хереззеннериниң саны ССРЭ-ниң Дээди Советинде ажылдап турар хереззеннерден эвээш болуп турар.*

● *Чер кырында 1,5 миллиард ажыг уруглар болгаш эвээди уруглар чурттап турар. Делегейниң күш-ажыл организациязының дыңнадынын ёзугаар алырга, 6-дан 15 хар чедир 43 миллион уруглар ада-иезинге дузалажыр дээш ажылдап турар. Азияда ындыг уруглардың саны 31 миллион, Африкада — 5.992.000, Латин Америкада — 3.122.000, Европада — 1.600.000.*

15 КРУЗЕЙРО

«Глобу» солуннуң бижээн төөгүзү бразиль улустуң аарберге байдалының дугайында кзидыг-даа статистикадан артык тода чугаалап турар.

Аныяк кижи автобуска кирип келгеш, теңдирип чоруй, моорап кээп дүшкен. Ону эмнелгеге аппарган, шинчип көөрге, оон организми аажок сулараан болган. Миниин келгеш, Жозе Да Коста бир чыл дургузунда ажыл чок болуп келгенин чугаалаан. Ачазының чөгенчиг бичин шалыңы-биле оларның улуг өг-бүлезин аштан өлбезиниң аргазы-биле чурттап турар. Жозе өг-бүлезинге дузалаар дээш хан хүлээп алыр чажыт пунктуга барган. Донор кедергей арганда болза, оон 0,5 литр ханын алгаш, аңаа 15 крузейро төлеп берген.

Бразиль найысылга болгаш ол таварылга донорларның ханын алырының чурумнарының дугайында бүгү делегей дүрүмүн Латин Америка чурттарында чамдык хуу эмнелге черлери хажыдын турарының дугайында Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының медеглеп база катап бадыткан турар. Ол чорук бүгү Бразилияга база бүрүүгү-биле хамаажыр. Чоннуң ядыгтуреңги чоруун ажыглаан, ыкт чок хереңгитеннер аштаан кижилериниң ханын чик өртекбиле садып алгаш, оон соонда ону өске чурттарже улуг өртекке садып чорудун турарлар.

Ирина ПИВОПАРОВА.

ЭЛДЕПЕЙЛИИН

Өрээлиис чырык турар.
— Элдепейлиин!
Ымыраа-даа соңгаа хонар.
— Элдепейлиин!

Өрүлээн хүн улам изиир.
— Элдепейлиин!
Ыяшка-даа хөкпеш хонар.
— Элдепейлиин!

Ам-на хаалга ажыттынды.
— Элдепейлиин!

Авам мында кирип келди.
— Элдепейлиин!

Карактарын хере көрдү.
— Элдепейлиин!
— Каш шак ордуң, чүү кылдың?

Кайгамчыктыын?!!

Орузундан очулдурган.
О. КАН-ООЛ.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ «Бичии гимнасчылар» деп фотоэтюду.

ДООС-КАРА

Элезинин салгын
Чүлгүп каапкан — дески.
Чүгле чаңгыс ис бар.
Эзэн кым-на ирги?

Хээзин көөрге, мырай,
Дугуйларзыы аажок —
Хензиг боорлан башка
Тракториуу олчаан.

Кулутурну ыяап-ла
Танып алыр болааш,
Кудургайны куду
Таваар истеп баттым.

Эрик баарын орта
Дораан чыпшыр четтим.
Эжеи-не бо, демгим —
Доос-кара бо де!
Маннап чорда, ыынап,

Машиназыы хөлчок.
Чиик-кара дизе,
Чиктигзиимес-даа мен.
Канчаар эвес бо дээш,

Ораллажып көрдүм.
Халыыр-халдаар түржүк
Ойлап-дезер, ыындыг.
Элезинге хөөптүм —

Эштип үнүп келди.
Дезиптерге, достум —
Дедир ынай болду.
Эзэзи ырап чорда

Чанынга бо келдим.
Элезинин олче
Чашканнай-ла бердим.
Ойт, канчаарыл ол моон—

Ойта дүжер чүзүл:
Өлүг-биле дөмей —
Өпеш безин кынмас?
Меня чоозун дээштиң

Мегеленген магат:
Чыдып-чыдып катап
Чыдыынадыплатты.
Дегийт баргаш ону

Аспактай шаап алдым.
Демирзиг чыт чык дээн
Албыга-ла бердим.
Бардам чорук черле

Кедизи чок—ол шын:
Базымчалап, ойнааш
Кеземчеге алдым.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

ҮРЕЗИНЧИГЕШ

Рассказ

Кандыг-даа ажыл-үүле чогуп бүтпес, чүү-даа чүве дедир-дескээр будалып туруп бээр, аай чок хүннер кижиге база тургулаар. Бөгүн Соян-оолга ындыг хүн болган. Соян-оол эжи Маадыр-оол-биле класска колдамнажып, ойнап тургаш, шенээ-биле сонганы тиглендир бузупкан. Класс самбыразынга элчиген кулактарлыг кижи чурааш, оон алаанга отряд даргазы Каракыстын алын бижип турда, ону дежурный уруглар база көрүп каапкан.

Ынчалза-даа бо эпчок херектерни үүлгеткеш, оон тиилелгелиг болуп үндүм дээр бодал-биле ол бажыныңче дыка сергек базып орган. Хүрец сумказын аянзыдыр чайгылап, халбаныг кышкы бөргүн өрү даапкан, бажын аажок көдүрүп алгаш, туразында чоруп орган.

Кижи кажан чааскаан чорда, оон бодалынга хөй-ле болур-болбас чүвелер шокаранналыр киргилээр чүве-ле болгай. Ынчангаш Соян-оол аай чок эрткен хүнү эргилдир боданып эгелеп-тир.

«Сонгага мен дегбээн мен» база «класска өске ооллар турган, самбыраны олар шокарлаан боор» деп, ол болун аажок агартыныз-даа, башкы олче көрүнгеш, мынча дээн:

— Чогум каш харлыыдан эгелээш, чүве мегелеп өөренип алганын ол, Соян?

Ынчан Соян-оолдун хапыгырзымаар сыгыр кара карактары шалаже көрүү бергилээн. Ол болун боду чассыткан-даа чүве дег, бажынын семдер кара дүгүн амыр-соксаал чокка чылбыйтыр суйбагылаан. Ол чүү-даа' ыыттаваан, ынчалзаа ол, шынап-ла, школага баштай келгеш, чүү-даа мегелевейн турганын кончуг эки сактып келген.

Ол баштай-ла Маадырның балаажын чажырыпкаш, дыка корткан. Арны чарлы бер чазып, изинейнип, дери төктүп турган. Ынчалза-даа башкызы ону дыка айтырбаан, ол чорук ыпчаар-ла тайбын эрте берген.

— Харыысалга хүлээринден сезингеш, аар-саар үүлгедиглерин өөрүнден базып-чажырып-ла чоруур болза, ол бичии мегелээшкинден кортук чорук теруттүнер чүве болгай—деп, башкы самбыра базарынга ынай-бээр кылаштап тура чугаалаан.— Көрүнер даан: кортук кылдыр кижи болун боду өөредип алыр ышкажыл.

Чамдык уруглар Соян-оолче сезиктин сүргей көрүнгүлээн.

Соян-оол кандыг-бир чүвени мен кылбаан мен деп мегелепкеш, ам улуг девилевес апарган. «Чок! Мен ынчамаан мен!» азы «Чок! Мен эвес мен!» дигилээр.

Соян-оол бажынынга кирип кээрге, ала-иезин ажылдан амдаа келбээн, бажында улуг угбазы Солунмаа чааскаан олурган.

Ool-даа чүзү боор, бо мени аттыныптар эвес дээн бодалбиле угбазынын мурнунга бодун көөргеттинип-ле эгелээн.

— Соңга-даа бүзүп каш, самбыра-даа шокарлап каап, «мен эвес-тир мен» деп хөрлеп кааптым. Кончуг кижи-дир мен бе, Солун?

— Үүлгедип каан буруузуп билинмес, чүве мегелеп чоруур кижини чүү кончуг кижи дээр ону! Хуппурай берзин!

— Ам кандыг кижи дээрил ынчаш?

— Алырам, кандыг дээр чүвел мон? Мегечи, кортук кижи-ле-дир.

— Кортук? Мегелеве! Харын...

Угбазынын чугаазы башкызыныы-биле дүгжүп турар боорга, ool тулуксай берген.

— Кортук кижи улуг мурнунга болунун бурууузун миниирининден өлгүже коргар. Чүгле дидим кижи болунун бурууузун хөйнүн мурнунга миниип, ол четпестерин эдеринге болун боду албадаттынып шылаар деп ачам үргүлчү чугаалап олурар ийик чоп. Сеп тенек болгаш ачаа сөзүн дыннавайн, кулаан дашты-биле эрттирипкенин ол-дур.

— Че. Мен база билир-дир мен ийин.

— Билир кижи өөрүн мурнунга болун бурууныр чүге билинмедин ынчаш? Өзүлүг-ла кортукпай-лыр сен, дүнмакым! Ындыг кижи багай чүве дээн.

— Кандыг?

— Бергелерден корткаш, өөрүн мегелептин болур.

— Чок! Мен черле кортук эвес мен!

— Кортук эвес болзунза, бурууп барып билин! Коргар боор сен ийин он. Ачанга чугаалаар сен бе? Чок, база коргар сен. Хи-хи!

Чугаа арай дынзып олурарга, Соян-оол шынап-ла, сестиксеп, чүве ыыттавайн барган. Угбазы-биле болган чугаа ала-иезинин кулаанга четпээн-не харын, а ооллун сагыжы-ла саарзык, багай-ла чүве бо турган.

Соян-оол ол дүне андарлыпдүндерлип, хөрлип-көстүп, улуг тынгылап чыда, дыка хөйну боданглаан...

Эртен туруп келгеш, ол боданырга, дүүнгү херекти ам миниип чугаалаары дыка берге апарган. Шынап-ла, болунун бурууузун хөйнүн мурнунга миниип чугаалаары кончуг берге, харын кижи мырынай күш четпес хире берге болган.

Соян-оол школага дыка сус чок келген: бөргүнүн халбаныын дүжүүгеш, бажынче дүй тыртып алган, бажы халагар, сыны ыргак. Сумказын колдуунда кызыпкан.

Узун чапсар үезинде ол коридорга суг ижип турда, ооллардың бирээзи билбейн, ону моннаар орта, бир стакан суг шалаже төкту берген.

Башкы классче кирип келген:

— Коридорда суг база төп алган-ыр силер але, ооллар! Оваарымчалыг чорза!

Соян-оол холун калгыгеп:

— Чүү чүвел, Соян?

— Сугну мен, мен төпкен мен, башкы.

Бичии тургаш, ол немеп каан.

— Барып чодуп каапталы бе, башкы?

Өөрү Соян-оолче көрүү бергилээн.

— Бургадыр чодуп каавыт, харын.

Соян-оол парталарынга дедир кээп олурап алырга, өөрү олче, дүүнгү ышкаш, сезиглелгиг эвес, а аажок өөрүшкүбиле көрүп олурар болган. Өөрүнүн эргелиг көрүүшкүнүнден ооллун сагыш-сеткили аажок чырып келген.

Бурууузун миниип эки херек кылганынга сеткили ханып, ool хулумзурүпкен.

Башкы журнал доллуруп, столда бижиттинип олурган, а өөренихчилер башкызынын чүү дээрин манап, ылым-чылым-на барганнар.

— Улуг-даа, биче-даа үүлгедиглерни кылгаш, болунун бурууузун хөйнүн мурнунга миниип билири кижиге база берге болгаш аная дидим чорук негеттинер — деп, башкы таваар чугаалаан.— Маадырлыг чоруктун эге үрезинчигежилдаа ол бичии дидим чоруктан өзүп үнер.

Соян-оол аажок хандыр улуг тынган.

М. ЭРГЕП.

КӨРҮКЧҮНҮҢ БОДАЛЫ

Бо чылдың июнь айның сөөлгү хүннеринде Кызылга спорттун национал хевирлеринге республика спартакиадазы болуп эрткен. Спартакиаданың программазынга элээн каш спорттун хевирлери киргеи. Олар шуптузу-ла солун болган болгаш чемпионнар чидиг демиселдин түңнелинде илереп турган. Спартакиаданың түңнели үнген чүве толээде, аная доктаавайн, чүгле тыва хүреш дугайында бижиир бодадым.

Комбу, Семис-оол, Маадыр-оол, Мандан-оол, Додоо, Дукар, Кумаяк, Намчыл (Намчилов), Даржаа болгаш өскеда хоочун мегелериин чараш шевири болгаш хүрежири биске үттүндүрбес. Олар он-он аныяктарны девириинге-даа, хүрежиринге-даа өөреткеннер. Амгы салгалдың мегелери хоочуннарының изин баскан. Ынчангаш биске республика хемчээлдиг хүреш болган саныында-ла, чаа-чаа мегелер илереп турар.

Павел Шаптан (Тес-Хем) самбо хүреш талазы-биле спорт мастери болза-даа, тыва хүрешке ады-сураа алгыыаан аныяк мөге. П. Шаптан бо маргылдаага мырыңай ийи дакпыр чемпион болган. Ол 72 кг чедир болунун дензизинге чемпионнавышаан, спартакиаданың тулган чемпиону атты база чедип алган. Ол тыва хүрештин кол аргаларын хевээр ажыглавышаан, самбонун эрескашпагай тудуштарын аная немээн. Ынчангаш тыва хүреш болунун чараш көрүштүг хевирин чидирбээн, харын-даа баяан.

64 кг чедир дензиглиг мөгелерден Олег Сат (Чөөн-Хемчик), чиик дензиглиг мөгелерден хостуг хүрешке спорт мастеринге кандидат Оюн-оол Ондар (Кызыл) олар боттарының дензизинге чемпионнар болбушаан, Павел Шаптан ышкаш, тыва хүрешке чараш аянны база киргеннер. Аңа дензиниц мөгези Ооржак Дапыл хостуг хүрешти-даа, самбону-даа билир. Ынчалза-даа ол тыва хүрештин кол аргаларын шыңгыы сагыыышаан, аная чаа аргаларны хереглевишаан, болунун дензизинге бүзүрелдиг-биле чемпионнаан.

Моон алгаш көөрге, бир мөге хүрештин чүгле чаңгызында эвес, элээн каш хевирлеринге мергежип болур дээрзи илдендир.

Ынчалза-даа тыва хүреш үезинде өске хүрештин аргаларын ол олчаан ажыглаар чорук чамдык мөгелерге таваржып турар. Оон чижээн Анатолий Кыныраанын хүрежинден көрүп болур турган.

Тыва хүреш чаартылга негевейн турар, а өске хүрештеринин аргалары ону байызын болур деп түңнелди кылыр херек.

Тыва хүрештин дүрүмүн эки билбезиндеи хүреш үезинде маргылдаалар үне бээр таварылгалар бар. Ону болдурбазы-биле судьяларнын билиин бедилер, разрядтарны тыпсыры чугула деп бодаар мен.

Т. САЛЧАК.

Боолун Тувинская правда

● «Хамааты камгалалы — бүгү-улусчу херек». Мурнуку чүүл.

● «1975: беш чылдың доозукчу чылы». Болук материалдар.

● «Күш-ажылчы семестр». Студентилеркин тулугжу отрядтарының дугайында материалдар.

● «Стандарт болгаш өртекүне». Г. Тутынинаның корреспонденциязы.

● «Июльдуң дөрт хүнү». «Олар Төрээн чүрту дээш тулчуп турганнар» деп фильм дугайында В. Локоновтуң кинорецензиязы.

● Бистиң чүрттан болгаш даштыкы информациялар.

ЧАПТАНЧЫГ-ЛА ЧАШТАР

Алёша биле Алёна дыка-ла үр суглан үнмейн ажингеннер. Дилиреп донуп келгеш, изиг хүнге дөгеленип чытканнар. Элээн үр чыткаш, Алёша дүнмазының деридип келгенин көрүп каап:

— Алёна, дыка изиг хүнге дөгеленме. Хүн алыптар— деп, чагаап, тал хөлегезинче чоокшулай аарак чылып алган.

— Кай, хүн база алар пистолеттиг болур чүве бе?— дээш, Алёна бир караан база аарак хүнче шыгаап алган чыткан.

Серёжа биле Каадыр хой кадарып чорааннар. Серёжа дүнмазының «р» деп үжүктү «й» кылдыр алаарын эдип берип, өөредип, чагаан.

— Каадыр, сен «р»-ны «й» кылдыр алаар-лыр сен. Ам «р» деп үжүктү алап өөренип алдың, «й» алаар черлеринге-ле «р»-ны алап тур даан.

Хоюн девээледип каап, алышкылар чемненип алыр дээш, өөнге келгеннер. Каадыр акызын мурнап кире халаан. Серёжа ег даштынга дыныап турарга:

— Авар, ачар шар ижер— деп турган. Акызы «р» орнунга «й» ада дээрге, «Авай, ачай шай ижер» деп турганы ол-дур ийин.

В. СҮРҮҢЧАП.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ «Боданыышкын» деп фотоэтюду.

НОГААА ШЫГЖААР ЧЕР

Тыва респотребсоюзтун садыг базазында ногаа шыгжаар чаа черни тудуп, ажыглалга киирген. Ол ногаа шыгжаар чер 500 тонна ажыгбүрү ногааларны болгаш катчимисти хүлээп ап болур болгаш оон иштинге картофель черле үрелбейн чаагай кыштай берип болур. Оон иштинде температуразын ногаалар үрели бербес кылдыр таарыштырып каан.

Ногааларнын бо чылгы дүжүдүн алырлар ол-ла ышкаш складты Туранга база ап болурлар, тодаргайларга респотребсоюзтун септелге-тудуг эргелели ында ону кылыш турар.

(Бистиң корр.).

Уттундурган кудумчу

Чагаалар

Самагалдай суурунун кыдыында, бойдустун чайгаар бүткеп арга-арыының кыдыы талазында Набережная деп кудумчу бар. Ынла 1950 чылда Самагалдайга МТС турда-ла туттунган бажыннар бар. Ол бажыннар ам коммунал ажылагый черинин эргезинде турар.

Мында 16 аал ишти чурттаар сес бажын бар. Бо бажыннарның чанында бок төгер чер-даа, арыгланыр бажын-даа чок. Бок-күзүрүмнү душкан-на черже төп турар. 1972 чылда бир кудук каскан, оон суу хирленген, ижер арга чок. Ам ол кудуктун чаны бок төгер чер апарган. Мен бо кудумчуда 1963 чылдан бээр чурттап тур мен. Бо чылларда кудумчу чаагайжыдылгазы, ында бажыннарның септелгези-даа болбаан. Кудумчу шуут уттундурган.

Бо дугайында үк кудумчунун чурттакчылары Самагалдай кодээ Советинин күскомунга, депутаттарга-даа чеже хомудал киирбээн дээр. Харыы-даа сураг.

Чурттакчыларны кудумчу чаагайжыдылгазынче хаара тудуп, организаттаар талазыбиле кудумчу комитеди, хереженнер чөвүлели дээн ышкаш хөй-ниити организацияларының кылган ажылы-даа чок боор-дур Ынчангаш коммунал ажыл-агый чери, кодээ Совет биске дуза көргүзүп, айтырыгны шиитпирлээр боор деп идегевишаан бис.

Ш. БААЗАН.

Промышленная кудумчузу— Чадаана хоорайның бир төп кудумчуларының бирээзи. Бо кудумчуда автотранспорттун шимчээшкини эн-не хөй. Бир хүнде болап автобазаның, Сельхозтехниканың, КМК-ның, ыяш ажыл-агый черинин, амыдырал хандырылга комбинадының дээш еске-даа организацияларның чеже машиназы эртпес дээр. Кудумчу шуут кызыл доозун, бажыннар безин көзүлбейн баргылаардыр.

Кудумчунун довурганга ырмазыраан чурттакчылар арга чадаарда сугну демир-хуунап, кудумчуже чашкан-даа тургулаар. Бо чазын улугулуг сай-даштарны эккеп төккеш, бульдозер-биле тарадып каан. Ол даштарлыг кудумчуга чүгле чиик машиналар чорүй албаскаан боорлан еске, кудумчу шуут дорайтаан.

Сөөлгү чылларда бо кудумчуга чаңгыс-даа дес ыяш олурттаан. Кудумчу чаагайжыдылгазы шуут уттундурган. Бо кудумчуга турган чаңгыс кудукүн кажаазын машина буза таварып каапкан, ажыглаллан үнген. Кудумчуну чаагайжыдар дугайында эрткен чыыштын депутаттарынга чагыгны чурттакчылар киирип турган, түңнел чок болган.

Хоорайның кол кудумчузу мындыг турда. Чапаев, Колхозная, Аллан-Маадыр кудумчуларын чугаалаан-даа хереэ бар бе?! Билдингир боор. Бо лугайын Чадаана хоорай Совети капчаар болап турарыл, кандыг шиитпир үндүрер ирги? Дарый билип алза.

К. САТ.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Кызыл ЦЭС тудуг эргелели Кызылдың девискээринден дашкаар ажылдаары-биле бульдозерист - тракористерни, экскаватор машинистерин, мастерлерни, прорабтарны; эргелелдин киллистеринге ажылга инженер-техниктиг ажылдакчыларны хереглеп тур.

Биистин адрезивис: Кызыл ЦЭС тудуг эргелели, кадр киллизи, телефон 55-74. № 3 автобуска «Электростанция» деп доктаар черге чедир чоруур.

* * *

Кызылдың даараныла комбинады даараныкчыларны, оон өөреникчилерин, аштакчыларны, чүүрүкчү-ажылчыннарны, 1, 2, 3 классын чолаачылырын, белен продукция контролерларын ажылче чалап тур.

Адрезивис: Кызыл, Горная, 104.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу 1975—1976 өөредилге чылында чурттун даразында дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринче үндезин чурттакчыларның уруглары конкурстан дашкаар өөредип чорударын чарлады:

1. Москваның культура институту — туска эртеми: библиотека херээ, культурачырыдыышкын ажылы.

2. Чөөн Сибирьниң культура институту — туска эртеми: библиотека херээ, культурачырыдыышкын бирээзи.

3. Ленинградтың театр, музыка болгаш кинематография институту — туска эртеми: театрның экономист-организатору.

4. Новосибирскиниң куруне консерваториязы — туска эртеми: дирижер, улустуң хеңжүм херекселдери.

5. Москваның куруненің П. Чайковский аттыг консерваториязы — туска эртеми: фортепиано.

6. Минусинскиниң культура-чырыдыышкын училищези:

7. Канскиниң библиотека техникумуну.

Дээди өөредилге черлеринге киреррлер экзаменнерни культура болгаш уран чүүл институттарының болунга дужаар.

Канскиниң библиотека техникумунга киреринің экзаменнерин Кызылдың куруненің башкы институдунга бо чылдың июль 10-дан эгелеп дужаар.

Минусинскиниң культура-чырыдыышкын училищезинге киреринің экзаменнерин июль 25-тен август 20-ге чедир Минусинскиге барып дужаар.

Билдинмес айтырыгларны Кызыл, Ленин кудумчузу, 15, Тыва АССР-ниң Культура министерствозунун кадр киллизи деп адрестен тодарадып алыр.

ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРА МИНИСТЕРСТВОЗУ.

Кызыл доозун апаар

Агаар

Бөгүн республикага биче булуттарлыг хүн болур, чаашкын чок Хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Агаарның температуразы даглыг черлерге 16—21, оон өскезинге 25—30 градус чылыг.

Кызылга биче булуттаар, чаашкын болбас. Хаттың дүргени секундада 3—7 метр. Агаарның температуразы 26—28 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН

Телевидение

ИЮЛЬ 6-ДА МОСКВАДАН

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—«Константин Симонов номчукчуларында».
10.10—Документалдыг фильм.
10.20—Спортчу программа.
11.50—Медээлер.
12.00—«Бүгү чүвени билип алыксаар мен». Киножурнал. Өөнүг.
12.10—12.20—Чапсар.
12.20—«Совет Эвилелиниг баараан боор тур мен»!.
13.20—«Музыкалыг магазин». Мультфильм.
13.35—«Кино аян-чоруктарының клуву». Өөнүг.
14.40—Ф. Шопеннің чогаалдарындан концерт. Өөнүг.
15.35—«Аркадий Райкин». Документалдыг өөнүг телефильмиин баштайгы көргүзүү.
16.30—Москваның концерт залында.
17.30—«Ye». Информастыг программа.
18.00—«Музыкалыг киоск». Өөнүг.
18.30—18.40—Чапсар.
18.40—«Советтер чуртунун төлдери». «Эки чаагай арвирин чидирбээн, харын-даа баяан.

64 кг чедир дензиглиг мөгелерден Олег Сат (Чөөн-Хемчик), чиик дензиглиг мөгелерден хостуг хүрешке спорт мастеринге кандидат Оюн-оол Ондар (Кызыл) олар боттарының дензизинге чемпионнар болбушаан, Павел Шаптан ышкаш, тыва хүрешке чараш аянны база киргеннер. Аңа дензиниц мөгези Ооржак Дапыл хостуг хүрешти-даа, самбону-даа билир. Ынчалза-даа ол тыва хүрештин кол аргаларын шыңгыы сагыыышаан, аная чаа аргаларны хереглевишаан, болунун дензизинге бүзүрелдиг-биле чемпионнаан.

Моон алгаш көөрге, бир мөге хүрештин чүгле чаңгызында эвес, элээн каш хевирлеринге мергежип болур дээрзи илдендир.

Ынчалза-даа тыва хүреш үезинде өске хүрештин аргаларын ол олчаан ажыглаар чорук чамдык мөгелерге таваржып турар. Оон чижээн Анатолий Кыныраанын хүрежинден көрүп болур турган.

Тыва хүреш чаартылга негевейн турар, а өске хүрештеринин аргалары ону байызын болур деп түңнелди кылыр херек.

Тыва хүрештин дүрүмүн эки билбезиндеи хүреш үезинде маргылдаалар үне бээр таварылгалар бар. Ону болдурбазы-биле судьяларнын билиин бедилер, разрядтарны тыпсыры чугула деп бодаар мен.

Т. САЛЧАК.

ИЮЛЬ 7-ДЕ КЫЗЫЛДАН

17.00—Мультфильмнер программазы.
17.50—«Даартагы хүнче». Урангечеен фильм.
18.55—Телемедээлер.
19.10—«Дарганнар». Телефильм.
19.25—«СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур». Дамчыдылга.
19.55—«Аргыкчы». Телефильм.
20.10—«Кижи болгаш хоойлу». Дамчыдылга.
20.40—Телемедээлер.
20.55—23.00—«Шалыпкын командировка». Телешин. 1-ги, 2-ги сериялары.

ИЮЛЬ 6-ДА

19.10—«Явир» ыры квартели. Өөнүг телефильм-концерт.
19.30—«Константин Симонов номчукчуларында».
20.30—«Көдээнин ажыл-иши».
21.30—Спортчу программа.
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

ИЮЛЬ 7-ДЕ

21.30—Спортчу программа.
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

кинотеатрларда

ИЮЛЬ 6-ДА

«КАА-ХЕМ»: «Алдыртпастар» 9.40, 11.30, «Шыжылаашпай» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 10.20, «Мөнгүн холдун эртинези», 11.50, 13.40, 15.30, 19.10, «Уттундурбаан ыры» 17.20, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак-көк чыланның буурааны» 9.40, 11.20, «Черлик чүрек», 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Робинзон Крузоның чурттаргазы болгаш эдлептиг ужуралдары» 11.20, 13.10, «Россия империязының дүжүлгези» (2 сериязы кады) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

ИЮЛЬ 7-ДЕ

«КАА-ХЕМ»: «Өг-бүледе» 15.00, «Сангам» (2 сериязы кады) 16.50, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ыры башкызы». 10.20 «Вий» 12.10, 13.50, 15.30, «Шыжылаашпай» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мукамның чажыды» 10.30, «Уттундурбаан ыры» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Рустам дугайында тоолчурүг чугаа». (2 сериязы кады) 16.00, 10.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 24-63, редакторнун орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 31-75 харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кодээ ажылагый киллизинин 21-47 улетпур киллизинин 23-54 чагаа киллизинин 41-27 информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, корректорларның 27-41 бухгалтерияның 50-22 солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

ТИРАЖЫ 15877. ЧАГЫГ № 224.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01068.